

Petr Lavický,
Tereza Pondikasová (eds.)

COFOLA 2024

část 6

Civilní proces v judikatuře Ústavního soudu

Sborník z konference

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA
EDITIO SCIENTIA

COFOLA 2024

**Sborník příspěvků mladých právníků, doktorandů
a právních vědců**

Část 6 – Civilní proces v judikatuře Ústavního soudu

Petr Lavický, Tereza Pondikasová (eds.)

**Masarykova univerzita
Brno 2024**

Tato publikace vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu „COFOLA 2024“ MUNI/B/1385/2023 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2024.

Příspěvky jsou publikovány v rámci licenčních podmínek Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0).

© 2024 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-280-0661-7 (online ; pdf)

Recenzenti

- doc. JUDr. Petr Lavický, Ph.D.
- Mgr. Tereza Pondikasová, Ph.D.

Odborní garanti

- doc. JUDr. Petr Lavický, Ph.D.
- Mgr. Tereza Pondikasová, Ph.D.

Organizační výbor konference

- doc. JUDr. Michal Janovec, Ph.D.
- Mgr. Bc. David Texl, LL.M.
- Mgr. Jakub Slavík
- Mgr. Radka Špačková
- Mgr. Bc. et Bc. Michaela Trtková, Ph.D.
- Mgr. Adam Janeček

OBSAH

Vliv úmrtí povinného na postavení manžela povinného v exekuci	9
<i>Aneta Jančíková</i>	
Náhrada nákladů insolvenčního správce zastoupeného advokátem	26
<i>Radek Tesař</i>	
Totožnost skutku ve světle nálezu I. ÚS 543/22	45
<i>Ivan Tvrdlík</i>	

VLIV ÚMRTÍ POVINNÉHO NA POSTAVENÍ MANŽELA POVINNÉHO V EXEKUCI

Aneta Jančíková

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Manžel povinného se stává účastníkem exekuce, aniž by proti němu směřoval exekuční titul, pokud je exekučně postižen majetek ve společném jmění manželů nebo výlučný majetek manžela povinného. V judikatuře tuzemských soudů lze shledat rozličné názory na to, jak je to s účastenstvím manžela povinného v exekuci a možností postihu majetku ve společném jmění manželů či výlučného majetku manžela povinného za situace, kdy povinný zemře. Předmětem příspěvku je rozbor rozhodnutí Ústavního soudu, který se v návaznosti na předchozí řízení před obecnými soudy zabýval otázkou, zda může být exekuce proti manželovi povinného i nadále vedena po úmrtí povinného za předpokladu, že se manžel povinného nestal právním nástupcem zemřelého povinného. Nezbytnou součástí výkladu bude též poukaz na argumentaci vyjádřenou obecnými soudy v předchozích řízeních.

Keywords in original language

Exekuce; povinný; manžel povinného; společné jmění manželů; úmrtí povinného.

Abstract

The debtor's spouse becomes a party to the execution without the execution title being directed against him or her if the matrimonial property or the exclusive property of the debtor's spouse is subject to execution. In the case law of domestic courts, different opinions can be found as to the participation of the debtor's spouse in the execution and the possibility of seizing the matrimonial property or the exclusive property of the debtor's spouse in the event of the death of the debtor. The subject of the paper is an analysis of the decision of the Constitutional Court, which, following previous

proceedings before the general courts, dealt with the question whether the execution against the debtor's spouse can continue after the debtor's death, provided that the debtor's spouse did not become the legal successor of the deceased obligor. Reference will also be made to the reasoning expressed by the general courts in previous proceedings as an essential part of the interpretation.

Keywords

Execution; Debtor; Debtor's Spouse; Matrimonial Property; Death of the Debtor.

1 Úvod

V judikatuře obecných soudů lze sledovat rozdílný přístup k řešení situace, kdy v průběhu exekuce, ve které vystupuje jako účastník řízení též manžel povinného z důvodu exekučního postihu majetkových hodnot nacházejících se ve společném jmění manželů, zemře povinný. Tuto situaci žádné ustanovení zákona explicitně neupravuje, jako řešení se přitom nabízí buď exekuci jako celek zastavit anebo v jejím vedení i nadále pokračovat pouze ve vztahu k manželovi povinného. Obecné soudy v minulosti aplikovaly rozdílně obě uvedená řešení a odůvodnění svých rozhodnutí opíraly o zcela odlišnou argumentaci.

S ohledem na to si proto otázka vlivu úmrtí povinného na postavení manžela povinného v exekuci podle názoru autorky zasluhuje patřičnou pozornost. V úvodu příspěvku jsou stručně vymezeny základní pojmy a terminologie, ze kterých navazující výklad vychází a se kterými je v textu operováno. Navazující část představuje skutkový děj a přístup obecných soudů k předsazené situaci. Hlavním obsahem příspěvku je podrobení argumentace uplatněné obecnými soudy v citovaných rozhodnutích kritickému rozboru. V návaznosti na to autorka prezentuje svůj návrh řešení a důvody, pro které může či naopak nemůže argumentace obecných soudů obstát.

Příspěvek si klade za cíl přinést odpověď na otázku, zda může být manžel povinného v případě úmrtí povinného i nadále účastníkem exekuce.

2 Teoretická východiska

Exekuce je zcela samostatný druh civilního řízení, jehož účelem je zajistit vymožení pohledávky oprávněného, jestliže povinný ve stanovené lhůtě dobrovolně nesplnil povinnost uloženou autoritativním rozhodnutím soudu či jiného orgánu. Účelem exekuce je tedy v mezích zákona a zákonnými prostředky nuceně realizovat právo věřitele coby oprávněného zásahem do majetkové sféry dlužníka.¹ V exekuci vystupují vždy dvě sporné strany – oprávněný a povinný – které mají protichůdné procesní i materiální zájmy.² Z toho lze dovodit *spornou povahu* exekuce.

Mimo oprávněného a povinného se účastníkem exekuce stává též *manžel povinného*, je-li exekucí postihován jeho majetek nebo majetek ve společném jmění manželů. Pravidla a limity exekučního postihu společného jmění manželů jsou pak obsažena v ustanoveních občanského zákoníku (§ 731 a násl. OZ³).

Totožně, jako je tomu v nalézacím sporném řízení, i v exekuci musí být na straně účastníků exekuce splněny procesní podmínky, a sice *procesní subjektivita* a *procesní způsobilost*. Tyto procesní podmínky pak nevykazují zásadní odchylky oproti podmínkám v nalézacím řízení.⁴ Pro nadcházející výklad je důležité poukázat především na procesní subjektivitu, která vymezuje to, kdo je v rámci procesního práva způsobilý být nositelem procesních práv a povinností. Procesní subjektivita v zásadě odpovídá hmotněprávní způsobilosti mít práva a povinnosti (§ 19 OSŘ⁵). Fyzická osoba ji tedy zpravidla nabývá narozením a pozbývá smrtí. Tuto procesní podmínku je soud povinen zkoumat z úřední povinnosti kdykoli během řízení a jestliže zjistí na straně účastníka řízení nedostatek této procesní podmínky, je povinen učinit příslušná opatření směřující k odstranění tohoto nedostatku.

¹ RECHBERGER, W., OBERHAMMER, P. *Exekutionsrecht*. 5. vyd. Wien: Facultas.wuv, 2009, s. 2.

² MACUR, J. *Kurs občanského práva procesního: exekuční právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 8.

³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále „OZ“).

⁴ ŠTEVČEK, M. In: ŠÍNOVÁ, R., KOCHOVÁ KOVÁŘOVÁ, I. a kol. *Civilní proces. Řízení exekuční, insolvenční a podle části páté OSŘ*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 23.

⁵ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále „OSŘ“).

Jestliže v průběhu řízení ztratí účastník řízení procesní subjektivitu, je možné takový nedostatek odstranit prostřednictvím institutu *procesního nástupnictví* na pozici daného účastníka, jinak soud řízení zastaví (§ 107 OSŘ).

3 Skutkový děj a argumentace soudů

Skutkový děj má počátek v exekučním řízení vedeném soudním exekutorem podle exekučního řádu, kde vystupoval jako účastník exekuce též manžel povinného v režimu podle § 36 odst. 2 EŘ⁶. Manželovi povinného neukládal exekuční titul žádnou povinnost, nesměřoval proti němu exekuční návrh a manžel povinného byl účastníkem toliko z důvodu exekučního postihu hodnot nacházejících se ve společném jmění manželů, konkrétně nemovité věci. V průběhu exekučního řízení došlo k úmrtí povinného, přičemž navazující dědické řízení bylo pro majetek nepatrné hodnoty zastaveno a bylo stanoveno, že za dluhy zemřelého povinného nikdo neodpovídá.⁷ S ohledem na to tedy došlo k částečnému zastavení exekuce proti zemřelému povinnému ve smyslu § 268 odst. 1 písm. h) OSŘ. Předmětné nemovitosti pak případly do vlastnictví (bývalému) manželovi povinného.

Bývalý manžel povinného inicioval svým návrhem zastavení exekuce, nicméně tento byl zamítnut a soudní exekutor nařídil ve vztahu k předmětné nemovité věci elektronickou dražbu a po jejím vydražení udělil usnesením vydražiteli příklep. Proti tomuto rozhodnutí podal manžel povinného odvolání.

Krajský soud v Brně – pobočka v Jihlavě coby odvolací soud usnesení soudního exekutora změnil tak, že se příklep neuděluje.⁸ Své rozhodnutí odůvodnil odvolací soud tak, že v projednávané věci dosud nebylo rozhodnuto o procesním nástupnictví po zemřelém povinném a bez toho nelze exekuci nadále provádět, a to ani proti (bývalému) manželovi povinného, a i když se jedná o majetek v (zaniklém) společném jmění manželů. Dále odvolací soud uvedl, že v exekuci by bylo možné pokračovat pouze za předpokladu,

⁶ Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů (dále „EŘ“).

⁷ Usnesení Okresního soudu ve Žďáru nad Sázavou ze dne 9. 2. 2012, sp. zn. 8 D 19/2012.

⁸ Usnesení Krajského soudu v Brně – pobočka v Jihlavě ze dne 19. 12. 2013, sp. zn. 54 Co 801/2013.

že by vymáhaná povinnost přešla na procesního nástupce zemřelého povinného a že by zde byl majetek postižitelný exekucí, který přešel na některého z nástupců. Zemřelý povinný však nezanechal žádný majetek, v důsledku čehož bylo mimo jiné zastaveno dědické řízení, a proto nemohlo být rozhodnuto o právním nástupci, a tudíž nemohl být ani postižen majetek ve vlastnictví (bývalého) manžela povinného.

V návaznosti na rozhodnutí odvolacího soudu soudní exekutor vydal usnesení, kterým rozhodl tak, že v exekuci bude, pokud se týká prodeje nemovitosti, s bývalým manželem povinného nadále jednáno jako s povinným, jelikož je tento zapsaný v katastru nemovitostí jako výlučný vlastník nemovitosti a v tomto smyslu je nutné k provedení exekuce prodejem nemovitosti pokračovat formálně vůči manželovi povinného jako osobě povinné. K opětovnému odvolání manžela povinného odvolací soud rozhodnutí soudního exekutora změnil tak, že se v exekučním řízení s manželem povinného jako nástupcem zemřelého povinného nepokračuje.

Proti rozhodnutí odvolacího soudu podal oprávněný dovolání. Nejvyšší soud rozhodnutí krajského soudu zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení.⁹ V prvé řadě Nejvyšší soud konstatoval, že otázka postupu soudního exekutora po smrti povinného, je-li současně postižen majetek ve společném jmění manželů, nebyla dosud řešena. Dále uvedl, že v případě úmrtí povinného nic nebrání tomu, aby bylo možné pokračovat v té části exekuce, která postihuje majetek, jenž byl před smrtí povinného ve společném jmění manželů. Smrtí povinného se totiž nic nemění na povaze takového majetku postiženého exekucí a nemění se proto nic ani na účastenství manžela povinného v exekuci. Nejvyšší soud dále uvedl, že „*smrt povinného, který nezanechal žádný majetek, neznamená, že by se něco měnilo na tom, že pohledávka za ním může být exekučně uspokojena i z majetku ve společném jmění manželů*“ a exekuce se tak dokončí s (bývalým) manželem povinného, který má všechna práva a povinnosti náležející jinak povinnému.

Proti rozhodnutí Nejvyššího soudu podal manžel povinného ústavní stížnost, ve které namítal porušení práva vlastnit majetek a práva na spravedlivý

⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2016, sp. zn. 21 Cdo 2892/2014. Na uvedené usnesení později navazovalo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 5. 2017, sp. zn. 20 Cdo 1159/2017.

proces zakotvených v Listině základních práv a svobod.¹⁰ Podrobnější argumentace manžela povinného coby stěžovatele pak z části přiléhala na argumentaci užitou krajským soudem, a sice ve věci na místo zemřelého povinného do řízení nevstoupil žádný procesní nástupce a exekuce je tak *de facto* vedena proti neexistujícímu povinnému. Manžel povinného se přitom nestává smrtí povinného automaticky povinným či jeho právní nástupcem. Postup Nejvyššího soudu tak podle názoru manžela povinného není správný, jelikož tento vykládá předpoklady účastenství manžela povinného v exekuci extenzivně a obchází institut procesního nástupnictví.

Ústavní soud ústavní stížnost manžela povinného odmítl jako zjevně neopodstatněnou.¹¹ V odůvodnění rozhodnutí uvedl, že manžel povinného namítá pouze nesprávnou interpretaci a aplikaci podústavního práva. Nejvyšší soud se přitom s jeho argumentací uplatněnou v dovolání vypořádal dostatečně srozumitelně a pečlivě a vysvětlil mu, z jakých důvodů nemůže jeho argumentace obstát. Nebylo zjištěno, že by soudní rozhodnutí zasahovala do základních práv a svobod manžela povinného.

Mimo popsany skutkový děj a citovaná rozhodnutí, z nichž vychází, se problematikou úmrtí povinného a jeho důsledků na postavení manžela povinného v exekuci zabývaly též obecné soudy i v dalších případech. Z aktuálnější judikatury lze uvést rozhodnutí Krajského soudu v Brně¹², který potvrdil usnesení soudního exekutora, kterým byla exekuce zastavena z důvodu úmrtí povinného a výsledkem dědického řízení bylo jeho zastavení z důvodu nedostatku majetku povinného.¹³ Krajský soud své rozhodnutí odůvodnil tak, že na straně povinného již nevystupuje žádný další subjekt, vůči kterému by mohla být exekuce nadále vedena. Dále uvedl, že „[b]ývalá manželka povinného jako povinná v této exekuci nikterak nevystupuje, když vymáhaná pohledávka směřovala pouze vůči zemřelému povinnému. Její postavení je tudíž plně odvislé od existence účastníka na straně povinné (zde samotného povinného, příp. jeho právního nástupce). Není-li povinného, tedy toho, vůči komu pohledávka oprávněně směřuje a vůči komu je předmětná exekuce vedena, musí být exekuční řízení zastaveno“. Krajský soud

¹⁰ Listina základních práv a svobod vyhlášená usnesením Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky (dále „Listina“).

¹¹ Usnesení Ústavního soudu ze dne 26. 9. 2017, sp. zn. III. ÚS 2206/17.

¹² Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 1. 4. 2020, sp. zn. 20 Co 314/2019.

¹³ Usnesení Městského soudu v Brně ze dne 20. 7. 2018, sp. zn. 59 D 1086/2018.

dále poukázal na negativní praktické důsledky kupříkladu ohledně faktické nemožnosti vydat příkaz k úhradě nákladů exekuce, pakliže by byla exekuce vedena výlučně proti manželovi povinného, jelikož tento lze vydat toliko vůči povinnému.

Rozhodnutí krajského soudu následně Nejvyšší soud zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení.¹⁴ V odůvodnění rozhodnutí odkázal na argumentaci uvedenou ve svých dřívějších rozhodnutích (viz poznámka pod čarou 3) a tuto doplnil v tom směru, že „*zemře-li povinný bez procesního nástupce (zde požádalo-li řízení bylo zastaveno pro nedostatek majetku na straně povinného) a v době smrti povinného se exekuce vedla i vůči bývalé manželce povinného, je na místě exekuci nadále vést jen ve vztahu k bývalé manželce povinného, a to ohledně majetkových hodnot, které z výlučného majetku manželky povinného nebo z majetku ve společném jmění (případně v zaniklém a dosud nerypořádaném společném jmění) do doby smrti povinného již byly exekučně postiženy. Ohledně takových majetkových hodnot je bývalá manželka povinného po smrti povinného bez zanechání procesního nástupce jedinou osobou, vůči níž se exekuce vede. Pouze v případě, že takové majetkové hodnoty dosud exekucí nebyly postiženy, je na místě exekuci zastavit nejen ve vztahu k povinnému, ale jako celek.*“ Nejvyšší soud uzavřel, že má následně (bývalý) manžel povinného možnost se i nadále bránit prostřednictvím návrhu na zastavení exekuce ve smyslu § 262b OSŘ, pokud se domnívá, že je exekuce vedena nad rámec stanovený hmotným nebo procesním právem.

4 Zhodnocení argumentace soudů

Z výkladu v předchozí kapitole je evidentní, že přístup obecných soudů k řešení otázky, jak je to s účastenstvím manžela povinného v exekuci za situace, kdy povinný zemře, se diametrálně odlišuje, ačkoli se jedná o základní otázku reflektující podstatu a další osud exekuce a mající zásadní vliv na sféru oprávněného a manžela povinného. Hlavní otázkou je, zda je možné i nadále vést exekuci pouze ve vztahu k manželovi povinného či zda je nutné tuto exekuci jako celek zastavit.

Je zřejmé, že Krajský soud v Brně (pobočka v Jihlavě) zastává názor, že pokud zemře povinný a současně v exekuci v době jeho úmrtí vystupuje

¹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 9. 2020, sp. zn. 20 Cdo 2299/2020.

jako účastník řízení též manžel povinného, není na straně povinného již žádný další subjekt, vůči kterému by mohla být předmětná exekuce nadále vedena a je tedy nutné přistoupit k zastavení exekuce, nevstoupí-li na místo zemřelého povinného jeho právní nástupce. Krajský soud tedy možnosti účastenství manžela povinného v exekuci vykládá restriktivně.

Nejvyšší soud oproti tomu opakovaně vyjádřil názor, že pokud zemře povinný bez právního nástupce a v době povinného se exekuce vedla i vůči manželovi povinného, je možné vést i nadále exekuci jen ve vztahu k manželovi povinného, a to ohledně majetkových hodnot, které z výlučného majetku nedlužného manžela nebo z majetku ve společném jmění do doby smrti povinného již byly exekučně postiženy. Pakliže společné jmění manželů či výlučný majetek manžela povinného do okamžiku úmrtí povinného nebyly exekučně postiženy, je na místě exekuci zastavit nejen ve vztahu k povinnému, ale jako celek. Dále Nejvyšší soud konstatoval, že v určitých situacích manželovi povinného náleží práva a povinnosti, které jinak náleží povinnému. Z uvedeného vyplývá, že Nejvyšší soud přistupuje k interpretaci právních norem, které stanoví pravidla účastenství manžela povinného, extenzivně.

Pro zhodnocení argumentace soudů je nutné zdůraznit podstatu a základní charakteristické rysy exekuce. Jak již bylo uvedeno výše, exekuce je svojí povahou sporné řízení a jejím primárním účelem je uspokojit vymáhanou pohledávku oprávněného z majetku povinného.¹⁵ Vzhledem ke sporné povaze exekuce je vždy nutná existence dvou sporných stran, tedy je nutné, aby naproti sobě v řízení vždy vystupovali oprávněný, který prostřednictvím exekučního návrhu navrhl exekučně vymáhat pohledávku, a povinný, kterého oprávněný v návrhu za povinného označil. Uvedené odpovídá ryze formálnímu pojetí účastenství, které se v případě oprávněného a povinného uplatňuje.¹⁶

V souladu s § 36 odst. 2 EŘ se účastníkem exekuce stává též manžel povinného. Faktem je, že ve vztahu k manželovi povinného nelze zahájit exekuci dříve, než byla exekuce zahájena vůči povinnému. Manžel povinného se stává účastníkem exekuce až po jejím zahájení, jakmile soudní exekutor ověří,

¹⁵ MACUR, 1998, op. cit., s. 8.

¹⁶ RECHBERGER, OBERHAMMER, 2009, op. cit. s. 2.

že jsou pro to splněny zákonem stanovené předpoklady a jakmile je realizován exekuční postih majetkových hodnot nacházejících se ve společném jmění manželů či ve výlučném vlastnictví manžela povinného. Krajský soud konstatoval, že v tomto smyslu je nutné postavení manžela povinného vnímat tak, že v průběhu řízení teprve přistupuje k povinnému. Autorka tento závěr kvituje a doplňuje, že do úvahy připadá označit takový právní vztah jako akcesorický. Vztah akcesorické povahy spočívá v tom, že ke vztahu hlavnímu přistupuje další (akcesorický) vztah, který je existenčně vázán na vztah hlavní.¹⁷ Předpokladem je tedy existence hlavního vztahu, v tomto případě konkrétně procesněprávního vztahu mezi oprávněným a povinným, na němž je akcesorický vztah, vzniklý mezi povinným a jeho manželem, závislý a sleduje osud hlavního vztahu.

Již Hora uváděl „zemře-li dlužník po povolení exekuce, může v ní býti pokračováno, je-li tu dědic dlužníka“.¹⁸ Pakliže povinný zemře, z žádného ustanovení zákona nelze dovozovat, že se manžel povinného automaticky stává povinným či jeho procesním nástupcem, a proto, pokud na místo zemřelého povinného nevstoupí následně jeho manžel (či jiná osoba) jako právní nástupce, přesněji řečeno pokud nebude usnesením rozhodnuto o procesním nástupnictví, absence účastníka na straně povinného, respektive absence jedné ze dvou stran sporného řízení, musí nutně vést k zastavení exekuce, jelikož v řízení, v němž nevystupují obě strany sporu, nemůže vzniknout a existovat procesněprávní vztah, protože chybí jeden z jeho subjektů.¹⁹ Manžela povinného nelze v takovém případě považovat bez dalšího za účastníka řízení též z důvodu, že by takový postup byl v rozporu s dispoziční zásadou a s formálním pojetím účastenství, které se, jak bylo avizováno, v případě oprávněného a povinného uplatňuje.

Argumentace Nejvyššího soudu v tom smyslu, že exekuci jako celek lze zastavit pouze v případě, že majetkové hodnoty v podobě společného jmění

¹⁷ KINDL, T. In: ŠVESTKA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 548.

¹⁸ HORA, V. *Soustava exekučního práva. Soudní řízení nesporné*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 71.

¹⁹ ŠÍNOVÁ, R., ŠTEVČEK, M. In: ŠÍNOVÁ, R., HAMULÁKOVÁ, K. a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 158. Dále též DRÁPAL, L. In: DRÁPAL, L. BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 582–589.

manželů či výlučného majetku manžela povinného dosud nebyly exekučně postiženy, nemůže z principu obstat, jelikož neřeší základní problém, kterým je faktická absence jedné ze dvou stran exekuce. Mimo to však nedává ani rozumný smysl, aby mohlo být pokračováno v exekuci výlučně proti manželovi povinného pouze za situace, kdy už soudní exekutor přistoupil k exekučnímu postihu předmětných majetkových hodnot. Nabízí se otázka, proč by tedy za této situace nemohl soudní exekutor přistoupit k dodatečnému postihu těchto majetkových hodnot, pokud pro takový postih jinak byly za života povinného splněny zákonné předpoklady. Příkladem může být situace, kdy se v exekuci účastní manžel povinného z důvodu exekučního postihu jeho bankovního účtu, současně se nachází ve společném jmění povinného a jeho manžela nemovitost, k jejímuž exekučnímu postihu soudní exekutor dosud nepřistoupil z důvodu dodržení posloupnosti způsobů provedení exekuce zakotvené v § 58 EŘ a přiměřenosti exekuce, ačkoli pro takový exekuční postih jinak byly splněny zákonné předpoklady. V případě, že následně povinný zemře, podle závěru Nejvyššího soudu by oprávněný již neměl možnost se z prodeje nemovité věci uspokojit. Autorka se tímto příkladem snaží poukázat na absurdní situaci, která by přenesením závěrů vyslovených Nejvyšším soudem do praxe mohla nastat, a současně opět vyzdvihuje, že takový postup není v souladu s procesněprávní doktrínou a samotnou podstatou exekuce možný, jelikož přetrvává neexistence jedné ze dvou stran exekuce.

Úmrtí povinného má za následek pozbytí procesní subjektivity povinného coby základní předpoklad účastenství v exekuci a nutná podmínka na straně účastníka řízení. Jestliže účastník řízení v průběhu řízení ztratí způsobilost být účastníkem řízení, je takový nedostatek na straně účastníka zpravidla odstranitelný prostřednictvím procesního nástupnictví, jinak se řízení zastaví. Soud (soudní exekutor) může v řízení pokračovat vždy až po právní moci usnesení o procesním nástupnictví. Pakliže by bylo v řízení pokračováno, aniž by bylo usnesením rozhodnuto o tom, s kým bude v řízení pokračováno jako s procesním nástupcem, je takové řízení zatíženo vadou ve smyslu § 219a odst. 1 písm. d) OSŘ.²⁰ V exekuci by to tedy *per analogiam* znamenalo, že soudní exekutor do doby rozhodnutí o procesním nástupnictví

²⁰ DRÁPAL, BUREŠ 2009, op. cit., s. 716–734.

nemůže vést a provádět exekuci, jinak by se jednalo o nesprávný úřední postup.²¹ Z odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího ani Ústavního soudu nevyplývá, že by tyto vzaly v potaz existenci nedostatku procesní subjektivity na straně povinného, respektive se vypořádaly s nutností realizace procesního nástupnictví.

Beze sporu lze vést exekuci pouze proti manželovi povinného, pokud se tento stane právním nástupcem zemřelého povinného, nicméně za této situace bude manžel vystupovat již jako povinný ve smyslu § 36 odst. 1 EŘ a nebude vystupovat pouze v avizovaném akcesorickém postavení. Autorka jedním dechem dodává, že v případě, kdy se právním nástupcem stane osoba odlišná od manžela povinného, nemůže ani za této situace manžel povinného dále vystupovat v exekuci jako účastník, jelikož jeho účastenství je přímo vázáno na osobu povinného, nikoli na povahu postižovaného majetku, o jejíž neměnnost okamžikem smrti povinného svá rozhodnutí Nejvyšší soud opírá.

Autorce se jeví argumentace Krajského soudu v Brně přiléhavější a logická, neboť ten svůj závěr opírá právě o tu skutečnost, že vymáhaná pohledávka, respektive povinnost stanovená exekučním titulem, směřuje v takovém případě pouze vůči zemřelému povinnému a manžel povinného není sám k účastenství v exekuci pasivně legitimován. Vychází tedy z toho, že úmrtím povinného v exekuci přestává na straně povinného existovat subjekt, vůči kterému je možné nuceně vymáhat jemu stanovenou povinnost exekučním titulem. Spornou povahou exekuce, jakož i nutnou existencí dvou stran v exekuci se však, jak vyplývá z odůvodnění rozhodnutí, Nejvyšší ani Ústavní soud blíže nezabývaly.

Nadto byla v citovaném rozhodnutí krajského soudu též naznačena absurdní situace spočívající v tom, že pokud by se exekuce nadále účastnil pouze manžel povinného, nebylo by v souladu s § 88 odst. 1 EŘ možné vydat příkaz k úhradě nákladů exekuce, kterým se určují náklady exekuce a náklady oprávněného. Nejvyšší soud se tímto negativním praktickým dopadem nezabýval. Lze však označit i další situace, při kterých by bylo účastenství pouze osoby manžela povinného problematické. Kupříkladu manžel povinného není legitimován k podání návrhu na zastavení exekuce z důvodů uvedených

²¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. 10. 2015, sp. zn. 26 Cdo 3705/2015.

v § 268 OSŘ, ale toliko z důvodů uvedených v § 262b OSŘ. Absentoval by tak na straně povinného subjekt, který by mohl namítat vady exekučního titulu a jiné skutečnosti opodstatňující zastavení exekuce.

Zavedením možnosti uspokojit pohledávku oprávněného z majetku ve společném jmění manželů či z výlučného majetku manžela povinného bylo cílem zákonodárce předejít tomu, aby nebyla míra uspokojení pohledávek věřitelů podstatně snížena v důsledku uzavření manželství dlužníka a následné nemožnosti dosažení uspokojení vymáhané pohledávky z majetku nabývaného do společného jmění manželů. Hlavním smyslem je tedy poskytnout soudním exekutorům prostředek, kterým nebude věřitel, jehož dlužník uzavřel manželství, znevýhodněn. Zákonodárce přijetím změn v právní úpravě přiznal okamžikem exekučního postihu uvedených majetkových hodnot manželovi povinného postavení účastníka exekuce, aby se tento mohl případnému nadlimitnímu nebo nepřipustnému exekučnímu postihu bránit (§ 262b OSŘ). Nelze však dovozovat, že bylo úmyslem zákonodárce přiznat manželovi povinného postavení účastníka v tom smyslu, že by tento mohl být pasivně legitimován k tomu, aby sám v exekuci v případě úmrtí povinného vystupoval. Takový závěr by byl v rozporu s objektivně teleologickým výkladem.²² Pokud by tomu tak bylo, zanesl by zákonodárce takové významné pravidlo mající vliv na další trvání a průběh exekuce výslovně do právní normy a neodlišoval by takto zřetelně účastenství a specifika postavení manžela povinného v exekuci. Pakliže by zmíněný objektivně teleologický výklad ani tak nepostačoval ke zjištění přesvědčivého závěru, bylo by na místě aplikovat argument *in dubio mitius*,²³ na základě něhož je pravidlo v pochybnostech interpretováno mírněji. To autorku přivádí k totožnému závěru, jako při uplatnění objektivně teleologického výkladu, a sice že se manžel povinného stává účastníkem exekuce pouze ve stanovených situacích, jeho možnosti procesní obrany jsou v souvislosti s tím významně limitovány a není možné dovodit, že by manžel povinného bez dalšího mohl v případě úmrtí povinného disponovat právy a povinnostmi jako povinný.

²² MELZER, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 162.

²³ Ibid, s. 205.

Na jednu stranu Nejvyšší soud uvádí, že „*manžel povinného je účastníkem exekuce, jde-li o majetkové hodnoty ve společném jmění manželů nebo výlučný majetek manžela povinného*“. Vzápětí ale uvádí, že zemře-li povinný a řízení o dědictví bylo zastaveno z důvodu nezanechání žádného majetku, exekuční řízení se dokončí s (bývalým) manželem povinného, kterému náleží všechna práva a povinnosti náležející jinak povinnému. Uvedené závěry jsou kontradiktorní. Manžel povinného je legitimován podat návrh na zastavení exekuce pouze z důvodů uvedených v § 262b OSŘ, tedy je-li exekucí nadlimitně poškozen majetek ve společném jmění manželů nebo majetek manžela povinného nebo nelze-li takový majetek exekučně postihnout. Manžel povinného tedy kupříkladu není legitimován navrhopvat ve smyslu § 268 OSŘ zastavení exekuce z důvodu nevykonatelnosti exekučního titulu či dalších v uvedeném ustanovení obsažených důvodů pro zastavení exekuce. Podle závěru Nejvyššího soudu je manžel povinného účastníkem exekuce pouze, jde-li o uvedené exekučně poškozené majetkové hodnoty, avšak jakmile zemře povinný, vystupuje manžel povinného *ad absurdum* formálně již jako povinný se všemi právy a povinnostmi náležejícími jinak povinnému, a může tak navrhopvat zastavení exekuce též z jiných důvodů uvedených v § 268 OSŘ a dalších ustanovení. Takový závěr je nutné s ohledem na výše uvedené kategoricky odmítnout.

Zcela nepřijatelný je pak postup soudního exekutora, který usnesením rozhodl o tom, že bude nadále s manželem povinného jednáno, pokud se týká prodeje nemovité věci, jako s povinným, a to včetně všech práv a povinností, které povinnému vyplývají ze zákona. Nejvyšší soud takový postup soudního exekutora podpořil tím, když ve svém rozhodnutí uvedl, že „*zemře-li povinný a řízení o dědictví bylo zastaveno z důvodu nezanechání žádného majetku, exekuční řízení se dokončí s (bývalým) manželem povinného, kterému náleží všechna práva a povinnosti náležející jinak povinnému*“. Výklad pravidel účastenství manžela povinného v exekuci je v této podobě nepřipustný a nemá oporu v zákoně. Mimo to takový postup zcela jistě odporuje úmyslu, jaký zákonodárce při stanovení pravidel účastenství manžela povinného v exekuci měl. Zákonodárce jednoznačně přiznal manželovi povinného právo bránit se prostřednictvím návrhu na zastavení exekuce pouze z důvodů uvedených v § 262b OSŘ. Nepřipadá do úvahy, aby měl manžel povinného, jen proto,

že zemřel povinný, v jakémkoli smyslu plnohodnotné formální postavení povinného, ať už pro celou exekuci či jen pro vybraný způsob provedení exekuce.

Jsou-li k dispozici dva rovnocenné výklady, z nichž jeden je extenzivní a druhý restriktivní, musí soud zvolit ten z nich, jenž odpovídá dalším metodám výkladu, zejména pak úvaze teleologické.²⁴ Pakliže je interpretace právních předpisů obecnými soudy natolik extenzivní, že je tím založena povinnost jednotlivce jednat nad rozsah zákona, takový postup vybočuje z mezí ústavnosti a dochází tím k porušení čl. 4 odst. 1 Listiny, přičemž je-li zároveň jednotlivci v důsledku takové interpretace stanoveno peněžitě plnění z jeho majetku, jde o zásah do vlastnického práva chráněného čl. 11 odst. 1 Listiny.²⁵ Uvedený závěr přiléhá na diskutované téma, když manželovi povinného bylo postupem soudního exekutora (soudu) přiznáno postavení účastníka řízení zcela nad rozsah zákonného znění, čímž došlo mimo jiné k tomu, že bylo možné přistoupit k uspokojení pohledávky oprávněného z majetku náležejícího manželovi povinného. Při stanovování povinností je soud (soudní exekutor) limitován zákonem při současném zachování základních práv a svobod, opačný postup je projevem libovůle.²⁶

Autorka si je vědoma skutečnosti, že v exekuci, kde vystupuje mimo oprávněného a povinného jako účastník také manžel povinného, je problematické nalézt kompromis mezi ochranou zájmů oprávněného na uspokojení vymáhané pohledávky a mezi zájmy nedlužného manžela, který sám neprojevil vůli být stranou závazku, a i přesto je podroben účasti v exekuci. Autorka dále chápe praktické důvody možnosti exekučního postihu majetku ve společném jmění manželů či výlučného majetku manžela povinného. Nicméně kritizovaný postup podle autorky nemůže při poměrování zájmů oprávněného a manžela povinného obstát a je za hranicí způsobů interpretace a možností dotváření práva. Podle závěru autorky je tedy v případě úmrtí povinného nutné, aby byla exekuce jako celek zastavena, nestane-li se manžel povinného právním nástupcem zemřelého povinného. Opačný postup by byl jednak v rozporu se základními principy, na kterých je exekuce

²⁴ KNAPP, V. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 170. Dále také náleží Ústavního soudu ze dne 9. 10. 2001, sp. zn. II. ÚS 277/99.

²⁵ Náleží Ústavního soudu ze dne 13. 4. 2004, sp. zn. I. ÚS 534/03.

²⁶ Náleží Ústavního soudu ze dne 2. 9. 2010, sp. zn. II. ÚS 2193/10.

založena, a jednak by představoval nepřiměřený zásah do právní sféry manžela povinného nemající oporu v právních předpisech, což vede ruku v ruce k porušení základních práv.

Vzhledem k evidentnímu zcela protichůdnému řešení vlivu úmrtí povinného na postavení manžela povinného v exekuci obecnými soudy je s podivem, že řešení této otázky zákon explicitně neposkytuje. Tuto situaci právní teorie označuje jako mezeru v zákoně, v jejímž důsledku přichází do úvahy interpretace a dotváření práva soudy. Vyjdeme-li z objektivního teleologického výkladu, tento spočívá primárně na hledání objektivního smyslu a účelu daného pravidla. Hlavním smyslem exekuce je uspokojit pohledávku oprávněného z majetku povinného. Skutečnost, že zákonodárce v omezené míře přiznal manželovi povinného postavení účastníka, je-li exekučně postihován majetek ve společném jmění manželů či jeho výlučný majetek, nemůže vést k interpretaci v takovém rozsahu, že by manžel povinného mohl v případě úmrtí povinného vystupovat v exekuci samostatně či disponovat stejnými právy a povinnostmi jako povinný.

Autorka tedy uzavírá, že se přiklání k závěrům vysloveným Krajským soudem v Brně, ačkoli odporují závěrům Nejvyššího soudu, respektive Ústavního soudu, jelikož jím užitá argumentace reflektuje podstatu exekuce a základní podmínky řízení, na kterých je nutné vždy bezvýjimečně trvat.

5 Závěr

Cílem příspěvku bylo přinést odpověď na otázku, zda může být manžel povinného v případě úmrtí povinného i nadále účastníkem exekuce. Za tím účelem byla podrobena rozboru rozhodnutí a argumentace obecných soudů, které se uvedenou otázkou zabývaly, spolu s popisem skutkového děje. Bylo avizováno, že přístupy obecných soudů se k řešení této otázky významně rozcházejí. Vycházejí ze základních charakteristických rysů, zásad a podmínek, na kterých je exekuce coby sporné řízení založena, bylo konstatováno, že současný přístup Nejvyššího soudu k řešení stanovené otázky, spočívající v možnosti dalšího vedení a provádění exekuce výlučně ve vztahu k manželovi povinného po smrti povinného, aniž by došlo k procesnímu nástupnictví, autorka nepovažuje za správný a přiklání se k přístupu a argumentaci

užité v řízení před krajskými soudy, která vycházela z toho, že úmrtím povinného v exekuci nastává neexistence jedné ze dvou stran sporu, kterou je nutné vyřešit buď prostřednictvím procesního nástupnictví nebo zastavením exekuce jako celku. Rozhodnutí krajských soudů však byla judikaturou Nejvyššího soudu zrušena a překonána. Závěrem autorka poukázala na vhodnost, respektive nutnost přijetí ustanovení zákona, které by vliv úmrtí povinného na postavení manžela povinného v exekuci výslovně upravovalo, aby nedocházelo v aplikační praxi k takto významným rozporům, které lze v judikatuře obecných soudů spatřovat.

References

- DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-107-9.
- HORA, V. *Soustava exekučního práva. Soudní řízení nesporné*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-237-5.
- KNAPP, V. *Teorie práva*. 1. vydání Praha: C. H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-028-1.
- MACUR, J. *Kurs občanského práva procesního: exekuční právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1998. ISBN 80-7179-190-3.
- MELZER, F. *Metodologie nalézáni práva. Úvod do právní argumentace*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-382-0.
- RECHBERGER, W., OBERHAMMER, P. *Exekutionsrecht*. 5. vyd. Wien: Facultas.wuv, 2009. ISBN 978-3-7089-0381-1.
- ŠÍNOVÁ, R., HAMULÁKOVÁ, K. a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-787-3.
- ŠÍNOVÁ, R., KOCHOVÁ KOVÁŘOVÁ, I. a kol. *Civilní proces. Řízení exekuční, insolvenční a podle části páté OSŘ*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-600-5.
- ŠVESTKA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-638-9.
- Nález Ústavního soudu ze dne 9. 10. 2001, sp. zn. II. ÚS 277/99.
- Nález Ústavního soudu ze dne 13. 4. 2004, sp. zn. I. ÚS 534/03.
- Nález Ústavního soudu ze dne 2. 9. 2010, sp. zn. II. ÚS 2193/10.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 26. 9. 2017, sp. zn. III. ÚS 2206/17.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. 10. 2015, sp. zn. 26 Cdo 3705/2015.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2016, sp. zn. 21 Cdo 2892/2014

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 5. 2017, sp. zn. 20 Cdo 1159/2017.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 9. 2020, sp. zn. 20 Cdo 2299/2020.

Usnesení Městského soudu v Brně ze dne 20. 7. 2018, sp. zn. 59 D 1086/2018.

Usnesení Krajského soudu v Brně – pobočka v Jihlavě ze dne 19. 12. 2013,
sp. zn. 54 Co 801/2013.

Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 1. 4. 2020, sp. zn. 20 Co 314/2019.

Usnesení Okresního soudu ve Žďáru nad Sázavou ze dne 9. 2. 2012, sp. zn.
8 D 19/2012.

Contact – e-mail

aneta-jancikova@seznam.cz

NÁHRADA NÁKLADŮ INSOLVENČNÍHO SPRÁVCE ZASTOUPENÉHO ADVOKÁTEM

Radek Tesař

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstract in original language

Insolvenční správci se velmi často nechávají v incidenčních sporech zastupovat advokáty. Tento postup jim insolvenční zákon nezakazuje, naopak lze jej v množství práce, která na insolvenčního správce např. v oddlužení dopadá, vítat. Problematicky ovšem působí otázka, zda lze insolvenčnímu správci přiznat v těchto případech náhradu nákladů řízení, a to zejména uvažíme-li korektiv účelnosti, kterým musí soudy konkrétní úkony právní služby posuzovat. Článek se zaměří právě na přiznání náhrady nákladů právního zastoupení insolvenčního správce v judikatuře českého Ústavního soudu.

Keywords in original language

Insolvenční správce; odměna; Ústavní soud; insolvenční řízení; advokát.

Abstract

Insolvency practitioner can be in the procedure (about incidental disputes) represented by attorney. This approach is not prohibited by the Insolvency Act, on the contrary, I think it can be welcome in the amount of work that falls on the insolvency practitioners, for example in discharge of debt procedure. However, the question of whether the insolvency practitioner can be awarded with reimbursement of costs in such cases is problematic, especially if we consider the corrective of effectiveness by which the courts must assess specific acts of legal services. The article will focus mainly on the reimbursement of costs of legal representation of insolvency practitioner in case law of czech Constitutional court.

Keywords

Insolvency Practitioner; Revenue; Constitutional Court; Insolvency Proceeding; Advocate.

1 Úvod

Insolvenční řízení představuje soudní řízení, které je vedeno před insolvenčním soudem, jehož předmětem je ve smyslu § 1 písm. a) zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon; dále „IZ“) řešení úpadku nebo hrozícího úpadku dlužníka „*některým ze stanovených způsobů tak, aby došlo k uspořádání majetkových vztah k osobám dotčeným dlužnickým úpadkem nebo hrozícím úpadkem a k co nejvyššímu a zásadně poměrnému uspokojení dlužnickových věřitelů,*“ respektive oddlužení dlužníka. V řízení vystupují nejen soud, dlužník a jeho věřitelé, ale i procesní subjekt, který nese označení insolvenční správce.

Insolvenční řízení nepředstavuje klasické řízení o vyřešení individuálního sporu o pohledávku mezi věřitelem a jeho dlužníkem, ale jedná se o nástroj kolektivního vymáhání.¹ V řízení se proto promítají nejen rozdílné zájmy dlužníka a jeho věřitelů, ale i rozdílné zájmy a tendence jednotlivých věřitelů. Toto je sice ve velké míře schopen kompenzovat insolvenční soud, který dbá na hladký průběh řízení, avšak insolvenční řízení, jak vhodně podotýká Zezulka, v mnoha směrech „*vyžaduje praktickou realizaci celé řady úkolů vztahujících se k majetkové podstatě i uplatněným nárokům, jejichž každodenní administrace by byla zcela mimo personální i materiální kapacity libovolného insolvenčního soudu. Nehledě na skutečnost, že řada takových činností vyžaduje specifickou ekonomickou odbornost i zkušenosti z praxe.*“²

Právě v posledně uvedeném je činnost insolvenčního správce v současném nastavení českého insolvenčního práva nepostradatelná.³ Vykonává soubor práv a povinností, které jsou mu svěřeny jednak insolvenčním zákonem, jednak pokyny insolvenčního soudu. Jiříčka je charakterizuje jako soubor práv a povinností administrativní, zjišťovací, přezkumné a poradní povahy.⁴

¹ SPRINZ, P. § 1 Předmět úpravy. In: SPRINZ, P., JIRMÁSEK, T., ŘEHÁČEK, O., VRBA, M., ZOUBEK, H. a kol. *Insolvenční zákon. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2023, marg. 3.

² ZEŽULKA, O. O postavení insolvenčního správce. *Právní rozhledy*. 2019, č. 21, s. 748.

³ Lze upozornit, že v rakouském insolvenčním právu v případě oddlužení fyzických osob insolvenční správce vůbec nevystupuje a veškerou činnost zajišťuje insolvenční soud. V polské právní úpravě naopak nevystupuje soudce, ale problematika je svěřena soudnímu referendáři (modifikovaná podoba českých vyšších soudních úředníků).

⁴ JIŘÍČKA, P. Úloha správce v insolvenčním řízení. In: SEHNÁLEK, D., NECKÁŘ, J., VALDHANS, J., RADVAN, M. *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno: Tribun EU, s. 1124–1127.

Rozsah jeho činnosti je velmi široký a liší se podle konkrétního způsobu řešení úpadku, stejně jako podle fáze, ve které se řízení nachází.

Jednou z mnoha povinností je i vedení incidenční sporů. Mezi incidenční spory insolvenční zákon zahrnuje spory uvedené v § 159 IZ, pokud jsou vyvolané insolvenčním řízením. Tento výčet ovšem není uzavřený, když § 159 odst. 1 písm. h) IZ umožňuje, aby byl jako incidenční spor označen i jiný spor, který zákon označí jako incidenční. Právě tyto spory mohou být ovšem pro správce v rozsahu všech povinností a činností, které musí v každém řízení činit, zejména časově neudržitelné a to za předpokladu, že musí dodržet standard péče, který po něm insolvenční zákon požaduje. Zároveň, jak si řekneme dále, mohou přesahovat ve specifických oblastech i značný rozsah znalostí, které insolvenční správce má.

Insolvenční správci proto nezřídka využívají možnosti právního zastoupení advokátem, který zajistí právní služby spojené s konkrétním sporem. Cílem tohoto příspěvku je zaměřit se na to, jak k tomuto postupu, kdy insolvenční správce přenáší část svých povinností na třetí osoby, přistupuje ve své judikatuře Ústavní soud. Zaměří se na to, zda je to podle jeho názoru vůbec možné, případně za jakých podmínek. Příspěvek bude tvořen kritickou analýzou vybrané judikatury posledně uvedeného soudu s předložením vlastních závěrů. Než ovšem přejdeme k samotné analýze judikatury Ústavního soudu, bude nezbytné v krátkosti přiblížit i kvalitu povinností insolvenčního správce.

2 Insolvenční správce a jeho povinnost (řádné) péče

Funkci musí insolvenční správce vykonávat zásadně osobně, resp. v případě veřejné obchodní společnosti skrze ohlášeného společníka. Ustanovení § 40 odst. 2 IZ výslovně předpokládá, že správce může vykonávat svou funkci i prostřednictvím svých zaměstnanců nebo zaměstnanců dlužníka. Jak vymezil Nejvyšší soud v usnesení ze dne 30. 5. 2023, sp. zn. 29 NSČR 208/2022, porušením osobního výkonu je takový postup, kdy insolvenční správce po svém ustanovení přenese na základě generální plné moci, nebo jinak všeobecně formulovaného zmocnění nebo pověření plnění všech povinností na fyzickou osobu, která by funkci správce jinak sama nemohla vykonávat.

Ve smyslu § 36 odst. 1 IZ má insolvenční správce dvě základní povinnosti. Je povinen při výkonu funkce postupovat svědomitě a s odbornou péčí (povinnost péče) a musí dát při výkonu funkce přednost společnému zájmu věřitelů před zájmy vlastními i před zájmy jiných osob (povinnost loajality). Pro účely tohoto příspěvku se zaměřím pouze na první zmiňovanou povinnost.

Podle Řeháčka a Vrby je nutno u povinnosti péče, respektive povinnosti řádné péče při výkonu funkce insolvenčního správce rozlišovat jednak subjektivní přístup, jednak objektivní přístup.⁵ Zatímco podle prvního jmenovaného přístupu je správce povinen postupovat při správě věcí v takové míře, v jaké by se jí věnoval, kdyby se jednalo o věc jeho vlastní. Jedná se tedy o určitý standard péče, který lze po něm požadovat. Obecně je povinen činit správu svěřených záležitostí s náležitou pečlivostí, svědomitostí, starostlivostí, obezřetností a dbalostí. Taková míra péče je přitom velmi vysoká a jen těžko budeme hledat její hranice. Proto objektivní přístup posledně uvedené usměrňuje a stanovuje objektivní korektiv. Ten „*vytyčuje určitý standard (etalon) péče modelového správce, jenž je jednotný pro všechny a jemuž také musejí všichni dostát*“^{6,7}

Následkem porušení povinnosti péče je insolvenční správce povinen nahradit způsobenou škodu nebo jinou újmu, jak vymezuje § 37 IZ, při výkonu své funkce. Nárok na náhrady újmy je uspokojován z osobního majetku správce.⁸ Insolvenční správce je ve smyslu § 23 IZ povinen zajistit si smlouvu o pojištění odpovědnosti za škodu, která by mohla vzniknout v souvislosti výkonem funkce, jakož i činností jeho zaměstnanců po celou dobu trvání jeho funkce.

Insolvenční správce přitom v průběhu každého řízení vykonává nespočet povinností, které souvisí s průběhem řízení, správou majetkové podstaty atd. Jako příklady „*lze uvést např. povinnost zjišťovat majetek dlužníka, zpracovat a přezkoumat přihlášky pohledávek insolvenčních věřitelů, podávat insolvenčnímu soudu pravidelné zprávy o stavu insolvenčního řízení*“⁹ a mnoho dalších činností.

⁵ ŘEHÁČEK, O., VRBA, M. § 36 Povinnosti správce při výkonu funkce. In: SPRINZ, JIRMÁSEK, ŘEHÁČEK, VRBA, ZOUBEK a kol., op. cit., marg. 3.

⁶ Ibid., marg. 3.

⁷ Ibid., marg. 1–6.

⁸ HÁSOVÁ, J., MORAVEC, T. *Insolvenční řízení*. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 37–38.

⁹ MORAVEC, T. § 36 Povinnosti správce. In: MORAVEC, T., KOTOUČOVÁ, J. a kol. *Insolvenční zákon. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 111.

3 Zastoupení insolvenčního správce advokátem

Otázkou je, zda je vhodné, aby se insolvenční správce nechával zastoupit i v případech, kdy to není ze zákona nezbytné. Předpokladem pro výkon funkce správce je úspěšné vykonání zkoušky insolvenčního správce, ne však předchozí právnické vzdělání. Na rozdíl například od soudců, kteří musí mít řádně ukončené studium v magisterském studijním programu v oblasti práva¹⁰, insolvenční správce musí mít „jen“ vysokoškolské vzdělání magisterského studijního programu.¹¹ Nemusí tedy mít právnické vzdělání.

Obsah zkoušky insolvenčního správce ovšem předpokládá, že správce má rozsáhlé znalosti v oblasti práva, když zkouška samotná zjišťuje znalosti z následujících oblastí: občanské, obchodní a pracovní právo; občanské právo procesní; insolvenční právo; správní právo včetně správního řízení; finanční právo včetně daňového řízení; řízení podniku a účetnictví a financování podniku.¹²

Lze tak beze sporu konstatovat, že insolvenční správce má nezbytné vzdělání až na výjimky pro to, aby byl schopen vést řízení bez nutnosti být právně zastoupen osobou k tomu oprávněnou. Zastoupení může být (či dokonce by mělo být) namísto za předpokladu, že insolvenční správce vyhodnotí, že nemá dostatečné znalosti, a chce dostát povinnosti (řádne) péče. Velmi sporná může být otázka, zda se může nechat zastoupit i ten insolvenční správce, který je nejen insolvenčním správcem, ale současně má i právnické vzdělání.

Ústavní soud odmítl pro zjevnou neopodstatněnost ústavní stížnosti, ve kterých stěžovatelé namítali, že právní zastoupení insolvenčního správce advokátem je zcela účelové a soud přiznáním náhrady nákladů řízení insolvenčního správce zastoupeného advokátem zcela rezignoval na otázku elementární spravedlnosti, neboť správce je zatížen účelově vyrobenými náklady právního zastoupení.¹³

Ústavní soud tak podle mého názoru vhodně tuto možnost nevylučuje. Svým postupem reflektuje, že je to insolvenční správce, na kterém leží povinnost (řádne) péče. Jak připomíná i Vrchní soud v Praze ve svém usnesení ze dne

¹⁰ § 60 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích.

¹¹ § 6 odst. 1 písm. b) zákona č. 312/2006 Sb., o insolvenčních správcích.

¹² Viz § 3 odst. 2 vyhlášky č. 312/2007 Sb., o obsahu a dalších náležitostech zkoušek insolvenčních správců.

¹³ Srov. např. usnesení Ústavního soudu ze dne 14. 5. 2019, sp. zn. II. ÚS 1074/19, či ze dne 13. 3. 2024, sp. zn. II. ÚS 388/24.

11. 12. 2020, č. j. 103 VSPH 861/2020-39, z žádného ustanovení insolvenčního zákona nevyplývá omezení insolvenčního správce v jeho právu nechat se zastoupit advokátem. Naopak, Vrchní soud v Praze vyzdvihuje již zmínovanou skutečnost, že „[i]nsolvenční správce je povinen při výkonu funkce postupovat svědomitě a s odbornou péčí a nelze mu přičítat ke tíži, že k naplnění povinností vyplývajících z jeho funkce zmocní ke svému zastupování advokáta“.¹⁴ Správně i doplňuje, že tak (často) nečiní, protože by neměl dostatečné odborné zázemí (i to ovšem může podle názoru autora přispěvků nastat), ale především z důvodu nedostatku času. Je nutno si uvědomit, že insolvenční správce je správce i ve věcech jiných dlužníků. Za takového stavu potom správce musí volit, kterému řízení dá přednost, kde je nezbytná jeho osobní přítomnost a kde se naopak nechá zastoupit.¹⁵

Zde je vhodné například upozornit, že každý správce průměrně spravuje 476 běžících případů oddlužení, kdy oddlužení představují velkou část agendy insolvenčních správců. Přitom alespoň 150 aktuálně běžících případů spravuje až 214 insolvenčních správců.¹⁶ Lze sice souhlasit, že přetížení insolvenčních správců je i vinou jich samých, neboť množství případů navyšují zřizováním provozoven, avšak opomenout nesmíme ani to, že odměna například právě u oddlužení se od přijetí současného insolvenčního zákona v roce 2006 výraznějším způsobem změnila až s poslední novelou insolvenčního zákona, která se stala účinnou 1. 10. 2024. Insolvenční správci jsou proto nepřímým nuceni, aby takové velké množství případů řešili, aby se jim tato činnost podnikatelsky vyplatila.

4 Posuzování účelnosti nákladů řízení obecně

Ústavní soud ve své judikatuře dlouhodobě prosazuje názor, že „*spor o náhradu nákladů řízení, i když se může dotknout některého z účastníků řízení, zpravidla nedosahuje intenzity opodstatňující porušení základních práv a svobod. Ústavněprávních rozměrů nabývá pouze v případech extrémního vybočení z pravidel, která upravují řízení.*“¹⁷

¹⁴ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 11. 12. 2020, č. j. 103 VSPH 861/2020-39.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Statistiky oddlužení. Klíčové metriky k oddlužením v České republice (k 31. 3. 2024). Institut prevence a řešení předlužení [online]. Dostupné z <https://www.institut-predluzeni.cz/mapy-a-statistiky/oddluzeni/>

¹⁷ Usnesení Ústavního soudu ze dne 7. 2. 2024, sp. zn. II. ÚS 2696/23, bod 16.

I tyto situace si judikatura sama vymezila a z rozhodovací praxe plyne, že „[t]o může nastat za situace, když by v procesu interpretace a aplikace příslušných ustanovení, o. s. ř. ze strany soudů byl obsažen prvek svévole, a to např. v důsledku nerespektování jednoznačné kogentní normy, v důsledku přepjatého formalismu nebo tehdy, jestliže by příslušné závěry soudu nebyly odůvodněny vůbec či zcela nedostatečně.“¹⁸

Ústavní soud proto opakovaně deklaruje pro ústavněprávní přezkum nákladů řízení zvláštní zdrženlivost (viz z mnoha například nálezy Ústavního soudu ze dne 11. 6. 2009, sp. zn. III. ÚS 922/09, ze dne 16. 6. 2011, sp. zn. III. ÚS 1203/11, ze dne 6. 2. 2015, sp. zn. I. ÚS 3768/14, ze dne 20. 8. 2015, sp. zn. III. ÚS 3214/13, usnesení Ústavního soudu ze dne 26. 6. 2016, sp. zn. I. ÚS 2132/15, atd. či z poslední doby usnesení Ústavního soudu ze dne 13. 3. 2024, sp. zn. IV. ÚS 270/24, nebo nález Ústavního soudu ze dne 10. 4. 2024, sp. zn. I. ÚS 1238/23). I přes tuto jinými slovy rezervovanost však současně dává „najevo, že rozhodnutí obecných soudů, jež trpí vadami kvalifikovanými, mají přesto potenciál zasáhnout do sféry práva účastníka na efektivní soudní ochranu ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny, a konečně i do práva vlastnit majetek dle čl. 11 Listiny“.¹⁹

Jedním z požadavků zákona, a sice § 142 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, při přiznávání náhrady nákladů řízení je, aby soud přiznal „náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatňování nebo bránění práva proti účastníku, který ve věci úspěch neměl.“ Ústavní soud obecným soudům při posuzování nejen účelnosti vynaložených nákladů řízení v tomto směru ponechává poměrně široký prostor a konstatuje, že jsou to právě obecné soudy, které o tomto rozhodují.

V nálezu ze dne 8. 3. 2021, sp. zn. I. ÚS 4012/18, bod 13, Ústavní soud uvádí, že institut účelnosti vynaložených nákladů slouží jako formální záštita před zneužitím práva na náhradu nákladů řízení a vztahuje se na jakékoliv náklady řízení. Zahrne tedy i náklady spojené se zastupováním advokátem, kde je nutno, aby se obecné soudy vypořádaly jednak s tím, že je samo právní zastoupení nezbytné,²⁰ jednak aby posoudily účelnost jednotlivých úkonů

¹⁸ Usnesení Ústavního soudu ze dne 7. 2. 2024, sp. zn. II. ÚS 2696/23, bod 16.

¹⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 16. 6. 2011, sp. zn. III. ÚS 1203/11.

²⁰ Srov. nálezy Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 2929/07, ze dne 25. 7. 2012, sp. zn. I. ÚS 988/12, ze dne 16. 12. 2014, sp. zn. IV. ÚS 474/13, ze dne 18. 2. 2015, sp. zn. II. ÚS 1333/14, či ze dne 12. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3916/14.

právní služby.²¹ Hrazeny jsou toliko náklady potřebné k účelnému uplatňování nebo bránění práva.²²

Povinností obecných soudů je proto primárně se vyhnout již zmiňovaným kvalifikovaným vadám. „*Proces výkladu a použití podústavního práva bývá stížen kvalifikovanou vadou zpravidla tehdy, nezohlední-li obecné soudy správně (či vůbec) dopad některého ústavně zaručeného základního práva (svobody) na posuzovanou věc, nebo se dopustí – z hlediska řádně vedeného soudního řízení – nepřijatelné libovůle, spočívající buď v nerespektování jednoznačně znějící kogentní normy, nebo ve zjevném a neodůvodněném vybočení ze standardů výkladu, jenž je v soudní praxi podáván, resp. který odpovídá všeobecně uznávanému (doktrinálnímu) chápání dotčených právních institutů.*“²³

4.1 Účelnost právního zastoupení

V prvé řadě Ústavní soud stanovuje povinnost, aby se obecné soudy při rozhodování o náhradě nákladů řízení zabývaly účelností právního zastoupení advokátem jako takovou. Soud musí podle tohoto posoudit, zda nelze zastoupení advokátem chápat jako nadbytečné (a sloužící k produkci dalších nákladů).

Ústavní soud například zrušil nákladový výrok svým nálezem ze dne 9. 10. 2008, sp. zn. I. ÚS 2929/07, ve věci, kdy byla žalobci uložena povinnost zaplatit České republice – Ministerstvu financí náhradu odvolacího řízení ve výši 563 269 Kč, a to právě náhradu nákladů právního zastoupení advokátem. Ústavní soud svůj zrušující nálezh odůvodnil tím, že je všeobecně známo, že Ministerstvo financí – jakožto jeden z ústředních orgánů státu – mělo (a to minimálně do doby zřízení Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových) zřízeny k výkonu právní agendy příslušné odbory. Podle názoru soudy tak stát měl dostatečné personální zázemí pro to, aby byl schopen zajistit ochranu svých zájmů. Shrnul tak, že v tomto případě, kdy byl „*stát k hájení svých právních zájmů vybaven příslušnými organizačními složkami, finančně i personálně zajištěnými ze státního rozpočtu, není důvod, aby výkon svých práv a povinností v této oblasti přenášel na soukromý subjekt, kterým byl v přezkoumávaném případě advokát*“²⁴, a tedy náklady právního zastoupení nelze považovat

²¹ Nález Ústavního soudu ze dne 2. 10. 2013, sp. zn. II. ÚS 736/12.

²² Nález Ústavního soudu ze dne 8. 3. 2021, sp. zn. I. ÚS 4012/18, bod 13.

²³ Usnesení Ústavního soudu ze dne 12. 12. 2023, sp. zn. IV. ÚS 3137/23.

²⁴ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 2929/07.

za potřebné k účelnému uplatňování nebo bránění práva, jak vyžaduje již citovaný § 142 odst. 1 občanského soudního řádu.

Ústavní soud posuzoval i možnost statutárního města nechat se zastoupit advokátem pro účely řízení, ve kterém se jednalo o spor o zaplacení 890 000 Kč jako smluvní pokuty vypočtené podle nájemní smlouvy za prodlení s vyklizením předmětu skončeného nájmu. Hlavní město Praha se nechalo pro celé řízení zastoupit advokátem. Odvolací soud městu náklady řízení přiznal. Odůvodnil, že „*ač se skutková a právní povaha sporu nelyskala běžné činnosti žalobce, zjevně šlo o skutkové i právně složitější věc, jak dokládá obsah spisu a průběh soudního řízení.*“²⁵

V této věci přistoupil Ústavní soud ke kasačnímu zásahu, avšak nikoli z důvodu, že by se statutární město nemohlo nechat zastoupit advokátem pro účely správy vlastního majetku, ale z důvodu, že odvolací soud nedostatečným způsobem odůvodnil, že se jednalo o účelně vynaložené náklady řízení. Obecnému soudu proto uložil závazný pokyn, aby se účelností dostatečně zabýval a zároveň konstatoval, že „*platí presumce jeho dostatečného materiálního a personálního vybavení k hájení svých práv a řádnému hospodaření s majetkem.*“²⁶

Jako problematické ovšem neshledal zastoupení advokátem pouze u orgánů státní správy či územní samosprávy, ale i v případě Veřejné zdravotní pojišťovny ČR (dále „VZP“). V nálezu vyzdvihl, že za situace, kdy má VZP „*v rámci své organizační struktury vytvořenou pozici náměstkyně ředitele pro právo a legislativu, je nepochybné, že zde působí též odbor právní, jehož zaměstnance nelze považovat v oboru právo za laiky.*“²⁷ Jelikož byla v této věci sporná problematika rozsahu úhrad za poskytnout zdravotní péče, konstatoval Ústavní soud, že zaměstnanci právního oddělení budou více erudováni, než jsou někteří advokáti. Vyhodnotil navíc, že v dané věci se jednalo i o procesně jednoduchou věc.²⁸

4.2 Účelnost jednotlivých úkonů právní služby

Pakliže obecný soud vyhodnotí právní zastoupení jako účelné, čeká jej ještě druhý krok, a to posouzení jednotlivých úkonů právní služby. To zjednodušeně

²⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 24. 3. 2020, sp. zn. IV. ÚS 2434/19, bod 4.

²⁶ Ibid., bod 29.

²⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 16. 12. 2014, sp. zn. IV. ÚS 474/13, bod 29.

²⁸ Ibid.

řečeno znamená, že soud musí například vyhodnotit, zda byla další porada s klientem nezbytná či zda bylo dané písemné podání potřebné.

Velmi sporné je, zda advokátovi náleží odměna za právní službu nahlížení do spisu v civilní věci. Ústavní soud se touto otázkou zabýval v nálezu ze dne 16. 3. 2021, sp. zn. I. ÚS 4012/18. Zabýval se tím, zda lze nahlížení do spisu považovat za úkon právní služby, třebaže se není vyjmenování jako úkon v § 11 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách služeb (advokátní tarif), kdy proto odvolací soud vyjádřil právní závěr, že se nejedná vůbec o úkon právní služby, a proto stěžovateli náhradu nákladů řízení nepřiznal, aniž by se zabýval účelností.²⁹

Ústavní soud odůvodnil, že stejně jako v trestním řízení nelze přiznat advokátovi odměnu za každé nahlížení do spisu, ale pouze za to, kdy je spis prostudován po skončení vyšetřování. Pokud tedy mělo konkrétní nahlížení do spisu v řízení zásadní význam, může i toto představovat podle názoru Ústavního soudu úkon právní služby. V dané věci se soud avšak účelností žádným způsobem nezabýval, neboť toliko konstatoval, že se nejedná o úkon právní služby, Ústavní soud svým nálezem toto rozhodnutí zrušil.

5 Náklady insolvenčního správce zastoupeného advokátem

Ve svém nálezu ze dne 27. 11. 2018, sp. zn. IV. ÚS 3859/17, ovšem Ústavní soud přichází se závěrem, že při hodnocení účelnosti požadované výše náhrady nákladů musí obecný soud hodnotit i výši hodnoty sporu, ve kterém advokát insolvenčního správce zastupuje. Postup se tak oproti obecnému hodnocení účelnosti nákladů řízení liší. V tehdy projednávané věci se nechal insolvenční správce zastoupit advokátem v řízení o incidenční žalobě na popření tří pohledávek z titulu povinnosti hradit místní poplatky; jednalo se přitom o pohledávky v celkové výši 1 530 Kč. Správce namítal, že pohledávky jsou již zcela promlčeny. Věřitel, město Nový Jičín, vzal své pohledávky zpět. Insolvenční soud řízení zastavil a věřiteli uložil povinnost zaplatit náhradu nákladů řízení ve výši 12 342 Kč. Odvolací soud tento závěr potvrdil a uložil věřiteli zaplatit náhradu nákladů i odvolacího řízení, a to částku ve výši 1 270,50 Kč.

²⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 3. 2021, sp. zn. I. ÚS 4012/18, body 4 a 17.

Za dané situace se věřitel obrátil na Ústavní soud s argumentací, že „*insolvenční správci se zcela účelově v incidenčních žalobách nechávají zastoupit spolupracujícími advokáty či dokonce rodinnými příslušníky jen a pouze za účelem umělého generování náhrad nákladů řízení.*“⁶⁰ Popsal rovněž, že podání žaloby nepředcházelo doručení předžalobní výzvy. Uvedl, že insolvenční správce v nynější věci je advokát a že již ze své povahy insolvenční správce disponuje dostatečným materiálním a personálním zabezpečením.

Ústavní soud návrhu města Nový Jičín, jak vyplývá z výše uvedeného, vyhověl. Tento svůj závěr opírá Ústavní soud o praxi prosazovanou v Evropské unii. Ta upravuje nařízení o zvláštních drobných nárocích, kterými rozumí občanské a obchodní věci v přeshraničních případech, kde hodnota nároku bez navýšení o úroky a výlohy nepřesáhne 5000 €. Nařízení přitom určuje, že „*[n]áklady řízení nese strana, která neměla úspěch ve věci. Soud však straně, která měla úspěch ve věci, nepřizná náhradu nákladů v rozsahu, v němž nebyly nutně vynaložené nebo nebyly přiměřené ve vztahu k nároku.*“³¹ Na závěr připomněl, že kritéria, jež jsou obsažena v nařízení o drobných nárocích, se v rámci EU prosazují jako standard, jehož dodržování patří k požadavkům spravedlivého procesu.

Tento svůj názor potvrdil Ústavní soud i v nálezu ze dne 22. 9. 2020, sp. zn. IV. ÚS 1809/20. Ústavní soud se problematikou musel znovu zabývat, neboť Vrchní soud v Praze se vůči závěru vyjádřenému v nálezu sp. zn. IV. ÚS 3859/17 výslovně vymezil. I zde ale ochránce ústavnosti zopakoval, že náklady, které třikrát přesáhly hodnotu sporu, nelze považovat za přiměřené, a výrok o takto určené náhradě nákladů řízení zrušil.

Jako problematický se jeví tento názor Ústavního soudu podle mého názoru i proto, že svůj postup opírá o nařízení o drobných nárocích. Jak již bylo uvedeno, nařízení drobným nárokem chápe částku, která úroků a výloh nepřesáhne 5000 €, což odpovídá částce přesahující 125 000 Kč. Zatímco ve věci vedené pod sp. zn. IV. ÚS 3859/17 se jednalo o spornou částku ve výši 1 530 Kč a nákladovém výroku znějícím na 12 342 Kč, tak obecným pojetím Ústavního soudu lze mít za to, že se vztahuje tento postup až do částky znějící 125 000 Kč. Taková částka už ovšem např. v oddlužení nemusí představovat drobný nárok a z pohledu insolvenčního správce může

³⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2018, sp. zn. IV. ÚS 3859/17, bod 8.

³¹ Ibid, bod 23.

být nezbytné, aby se nechal právně zastoupit advokátem, pokud chce dostat povinnosti náležitě (odborně) péče.

Nelze proto takto zjednodušeně konstatovat, že např. ty incidenční spory, ve kterých sporná částka nepřesáhne 125 000 Kč je nutno považovat za bagatelní. Tento závěr by měl být logikou ochránce ústavnosti aplikován na všechna řízení, nikoli jen insolvenční. I zde by závěr, že spory do částky 125 000 měly být považovány za bagatelní, neobstojí.

V nálezu sp. zn. IV. ÚS 1809/20 Ústavní soud svůj předchozí závěr doplnil, že obecné soudy jsou povinny přezkoumávat přiměřenost přiznané výše náhrady nákladů řízení. Nepřiměřené náklady potom soud přiznat může, ale musí být dány, a tedy soudem i odůvodněny, mimořádné okolnosti, jež by odůvodnily přiznání neproporcionální náhrady. Na tomto místě bych s judikaturou Ústavního soudu nesouhlasil, neboť by bylo mnohem vhodnější, aby obecné pravidlo bylo, že insolvenčnímu správci v těchto případech náhrada nákladů řízení přiznána byla, avšak při existenci specifických (mimořádných) okolností by byla možnost, aby byla tato odměna snížena, resp. vynechána. Tímto způsobem totiž na „vítězného“ insolvenčního správce přenáší novou povinnost, přestože byl v konkrétním sporu úspěšný. Tento přístup by navíc zachoval prevenční charakter náhrady nákladů řízení.

Příkladem okolností, proč by insolvenční soud náhradu nákladů řízení nepřiznal, nebo přiznal ve snížené výši, by mohl být skutkový stav, na podkladě kterého rozhodnul Ústavní soud v usnesení ze dne 7. 2. 2023, sp. zn. I. ÚS 3546/22, odmítl ústavní stížnost insolvenčního správce, kterému bylo takto náhrada nákladů řízení snížena. V posuzované věci ovšem insolvenční správce popřel na přezkumném jednání pohledávku z důvodu promlčení a rovnou podal k insolvenčnímu soudu žalobu na určení, že pohledávka není po právu. Z důvodu zpětvzetí přihlášky vzal insolvenční správce (stěžovatel) žalobu zpět. Soud mu ovšem náhradu nákladů řízení k rukám právního zástupce nepřiznal, neboť pětkrát převyšovala výši popřené pohledávky. Toto by mohlo být modelovým příkladem, neboť sporu bylo možno předejít, ale obecně se snižováním odměny insolvenčního správce nelze souhlasit.

Nesporné by podle mého názoru byla i to, že soud insolvenčnímu správci náhrada nákladů právního zastoupení advokátem nepřizná, pokud lze identifikovat, že se jedná o problematiku zastoupení jiným společníkem shodné

veřejné obchodní společnosti či lze z obsahu spisu zjistit, že za insolvenčního správce na věci pracuje jeho zaměstnanec, který je shodně zaměstnancem advokáta, kterého si insolvenční správce zvolil. Ani to totiž nemusí být v praxi výjimkou. Jak již dříve konstatoval Vrchní soud v Praze v usnesení ze dne 7. 1. 2011, sp. zn. 10 Cmo 171/2010, „*insolvenční správce je v (jímž je i spor o určení pravosti přiblížené pohledávky) oprávněn dát se zastoupit advokátem, nikoli však advokátem, který vykonává advokacii jako jeho zaměstnanec (zaměstnaný advokát).*“ Tento postup by měl nepochybně patřit mezi zvláštní okolnosti, kdy lze považovat náklady na právní zastoupení za neúčelné.

6 Takto, nebo jinak?

Jako správné rozhodnutí považuji, že Ústavní soud odmítl argumentaci stěžovatele předestřenou v ústavní stížnosti, o níž soud rozhodl nálezem sp. zn. IV. ÚS 3859/17, tj. že insolvenční správce je z povahy věci dostatečně materiálně a personálně zabezpečen, a proto je nezbytné, „*aby případné zastoupení advokátem v občanském soudním řízení ve standardních věcech bylo z pohledu náhrady nákladů řízení posouzeno jako neúčelné.*“³² Podle mého názoru správně tuto argumentaci nepřijal a omezil se na nutnost posoudit uplatněnou náhradu nákladů řízení skrze účelnost.

Ústavní soud se i v tomto případě ovšem ohradil vůči insolvenčnímu soudu, že neposoudil účelnost vyčíslených nákladů řízení. Obecný soud je proto povinen při rozhodování o náhradě nákladů řízení povinen náležitým způsobem se zabývat tím, zda bylo v dané věci zastoupení účelné a optikou účelnosti hodnotit jednotlivý úkon právní služby. Opačný přístup by byl zřejmě v rozporu ústavně zaručeným právem na právní pomoc ve smyslu čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.³³

Z posledně uvedené povinnosti hodnotit účelnost požadovaných nákladů řízení vyplývá i to, že soudy mají povinnost zabývat se i konkrétním rozsahem činnosti insolvenčního správce. Obecně totiž z judikatury ochránce ústavnosti vyplývá, jak uvádí Janek a Jirsa, že „*[v] případech, kdy je účastník vybaven odpovídajícím aparátem, aby se sám v řízení zastupoval (typicky stát, organizace*

³² Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 3859/17, bod 8.

³³ Shodně též bod 25 nálezu Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 3859/17.

*od státu odvozené, velké korporace s právním oddělením, větší obce apod.).*³⁴ Tento závěr přitom může dopadat i na insolvenční správce, a to ty, kteří vykonávají svou činnost společně jako veřejná obchodní společnost. Zatímco u individuální insolvenčního správce je konstatování dostatečného materiálního a personálního zázemí nesprávné, v případě větší veřejné obchodní společnosti již tento závěr obстоjí, neboť tyto zpravidla mívají již aparát na to, aby mohly zvládnout řešení incidenčních sporů bez pomoci právního zastoupení advokátem. To ovšem neznamená, že by bylo vyloučeno přiznání náhrady nákladů řízení vždy, ale toliko že soud u těchto insolvenčních správkyn musí vysvětlit, stejně jako u státu, velkých korporací s právním oddělením či obcí, proč bylo právní zastoupení v daném řízení namístě, proč bylo podle jeho názoru účelné.

Obecně je ovšem, zejména v případě individuálně vykonávajících insolvenčních správců nezbytné, aby jim bylo právní zastoupení advokátem umožněno. Důvodů je hned několik. Prvním je, jak správně připomíná Vrchní soud v Praze, nedostatek času.³⁵ Insolvenční správci vystupují současně hned v několika desítkách řízení. Za předpokladu, že mají zřízené pobočky, jsou ustanovováni i pro řízení, které jsou vedeny u vzdálenějších soudů. Insolvenční správce proto může mít povinnost jeden den se účastnit na jednání před Krajským soudem v Ostravě, který bude doplněn druhý den jednáním u Krajského soudu v Plzni.

Zároveň je tento postup nezbytný i proto, že insolvenční správce je povinen dodržovat v průběhu řízení povinnost řádně péče. Přihlédneme-li zejména k povinnosti subjektivně přistupovat k povinnostem spojeným s majetkovou podstatou tak, jak by se správě věnoval při řešení vlastních věcí. To pro insolvenčního správce představuje poměrně velkou materiální i personální zátěž, zejména administrativního charakteru. Je to právě on, kdo zvažuje, zda daný spor bude vést ještě sám, či se nechá zastoupit.

Vrchní soud v Praze dále zmiňuje, že důvody zastoupení insolvenčního správce nejsou v tom, že by „neměl dostatek odbornosti, neboť ta se předpokládá.“³⁶

³⁴ JANEK, K., JIRSA, J. Komentář k § 142. JIRSA, J., DOLEŽAL, M., VOJTEK, P., PETR, B., HAVLÍČEK, K. a kol. *Občanské soudní řízení. Soudcovský komentář. Kniha I. § 1–2501 občanského soudního řádu*. 4. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 944.

³⁵ Usnesení Vrchního soudu v Praze č. j. 103 VSPH 861/2020-39.

³⁶ Ibid.

V tomto směru je ovšem nutno připomenout, že insolvenční správce se v řízení setkává často se specifickými problémy, které nemusí spadat do jeho odbornosti a je otázkou, zda by například (velmi) specifická problematika ochrany duševního nemohla být důvodem, proč je oprávněn obrátit se na advokáta (v problematice znalého), a to zejména s ohledem na jeho povinnost řádné péče. Je otázkou, zda by totiž v konkrétní specifické problematice svou povinnost dostál, pokud by si zástupce nezvolil. To přitom zřejmě předpokládá i insolvenční zákon, když v § 40 odst. 2 je uvedeno, že „*[v]e zplášť odůvodněných případech může svou funkci vykonávat prostřednictvím jiných osob, zejména právních, ekonomických a jiných specializovaných odborníků.*“

Konečně zásadním důvodem je, že čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod zaručuje, že „*[k]aždý má právo právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení.*“ Nelze než souhlasit s Vrbou a Řeháčkem, že opačný postup by byl v rozporu s ústavně zaručenými právy insolvenčního správce. Pokud se tedy insolvenční správce rozhodne nechat se v incidenčním sporu zastoupit, bylo by porušením jeho základního práva, pokud by byl takový postup v rozporu se zákonem.

6.1 Kdo to zaplatí?

Z výše předestřené judikatury nejen Ústavního soudu nepochybně plyne, že insolvenční správce má možnost nechat se zastoupit advokátem. Jiný závěr by zjevně odporoval ústavně zaručenému právu na právní pomoc. Otázkou ovšem je, kdo tento postup zaplatí.

Ve smyslu § 39 odst. 2 IZ platí, že „*[n]áklady na činnosti, ke kterým je insolvenční správce povinen podle zákona nebo rozhodnutí insolvenčního soudu, jsou zahrnuty v jeho odměně a nese je ze svého.*“ V tomto směru lze znovu upozornit, že například výše odměny insolvenčních správců v oddlužení se neměnila od roku 2006. O změně její výše bez koncepční změny oddlužení přitom uvažovat nelze, neboť by významně ovlivnila nová, jakož i již běžící řízení, která jsou na vyšší odměny z důvodu podmínky minimální splátky navázána. Lze proto diskutovat, zda je opravdu činnost správce plně z těchto prostředků pokryta a zda správci implicitně nejsou nuceni řešit více a více řízení, aby si zajistili finanční prostředky na chod svého podnikání.

Ustanovení § 39 odst. 2 IZ ve větě druhé ovšem dodává, že „[v]ýjimečně lze splnění těchto činností jinými osobami podle § 40 odst. 2 hradit z majetkové podstaty se souhlasem insolvenčního soudu a věřitelského výboru.“ Tento souhlas by měl být zpravidla předchozí, ale může být učiněn i následně.³⁷ Pokud by souhlas udělen nebyl, a to ani dodatečně, nese insolvenční správce sám. Lze se domnívat, že pokud se nebude jednat o specifickou problematiku – tj. o zmiňované zvlášť odůvodněné případy – soud či věřitelský výbor tento postup z důvodu zatížení majetkové podstaty neschválí.

To ovšem nebrání, aby se insolvenční správce nechal zastoupit, a tyto náklady platil ze své odměny. Za této situace tvoří náhrada nákladů právního zastoupení advokátem jediný příjem, jak zvoleného advokáta zaplatit. Přebírá na sebe tedy riziko, že v případě neúspěchu ponese náklady na odměnu zvoleného advokáta sám. I proto je vhodné, aby byla náhrada nákladů řízení zpravidla insolvenčním správcům přiznána, ledaže jsou dány specifické okolnosti věci. Skutečnost, že by automaticky správcům soudy náhradu nákladů nepřiznaly, by popírala jednu z funkcí nákladů řízení, a sice snažit se strany donutit ke smírnému řešení. To je přitom pro stát a zatíženou justici nanejvýš výhodné.

Z těchto důvodů považuji za vhodné, aby byla náhrada nákladů právního zastoupení advokátem insolvenčnímu správci přiznávána. Další otázkou ovšem je, zda takto přiznaná náhrada nákladů řízení tvoří příjem majetkové podstaty, či nikoli.

Domnívám se, že za situace, kdy insolvenční správce přebírá riziko a není mu zastoupení advokátem schváleno soudem a věřitelským výborem, neměla by přiznaná náhrada nákladů na zastoupení advokátem tvořit příjem majetkové podstaty. Takový postup je zjevně rozporný a neumožňuje správci plně realizovat své právo na právní pomoc. Absurdně by se totiž správce mohl nechat advokátem zastoupit, třebaže s tím věřitelé a soud nesouhlasí, soud mu na toto zastoupení přiznání finanční prostředky (které ani nemusí odpovídat reálně sjednané výši mimosmluvní odměny advokáta), avšak správce stejně bude muset zaplatit celou odměnu advokátovi ze své

³⁷ ŘEHÁČEK, O., VRBA, M. § 39 Úhrada nákladů správce. In: SPRINZ, P., JIRMÁSEK, T., ŘEHÁČEK, O., VRBA, M., ZOUBEK, H. a kol. *Insolvenční zákona. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2023, marg. 3.

odměny, kdy tento příjem byl tvořen činností, kterou věřitelé a soud nepovažovaly za nezbytnou a bez jeho iniciativy by ji soud nepřiznal.

Náhrada nákladů proto může podle mého názoru tvořit příjem majetkové podstaty pouze za situace, že je právní zastoupení advokátem plně hrazeno z majetkové podstaty. Za jiné situace nemůže tento postup obstát.

7 Závěr

Z judikatury českého ochránce ústavnosti vyplývá, že zastoupení insolvenčního správce advokátem nepředstavuje žádný problém. Naopak, Ústavní soud upozorňuje, že není žádný důvod, proč by se insolvenční správce nemohl advokátem nechat zastoupit, a to i za předpokladu, že je insolvenční správce sám rovněž advokátem.

Vhodně se Ústavní soud ve své judikatuře podle mého názoru nepustil ani do možnosti, že by zastoupení advokátem v obecných a jednoduchých případech téměř vyloučil, jako to udělal u možnosti, aby se nechalo advokátem zastoupit statutární město, které má ovšem dostatečné personální zázemí, aby jednoduché věci týkající se správy majetku řešilo samostatně.

I v tomto směru by totiž bylo možné říci, že insolvenční správce, jak přitom připomínal i jeden ze stěžovatelů, má dostatečné personální i materiální zázemí, aby tyto spory řešil samostatně a nemusel se nechávat zastupovat advokátem. Tento závěr by přitom zřejmě neodpovídal subjektivnímu přístupu k povinnosti řádné péče, ke které je insolvenční správce ve smyslu insolvenčního zákona povinen. Vytknout nelze ani nic skutečnosti, že Ústavní soud požaduje, aby náklady řízení přiznané insolvenčnímu správci právně zastoupenému advokátem, byly přezkoumány pohledem institutu účelnosti. Tento požadavek avšak vyplývá při každém přiznání náhrady nákladů řízení.

Souhlasit už ovšem nelze s tím, že Ústavní soud přistupuje velmi restriktivně k tomu, aby obecné soudy přiznaly náklady řízení v případech, kdy je sporná částka velmi nízká, respektive za situace, kdy přiznaná výše nákladů řízení přesahuje spornou částku. I v těchto případech je totiž insolvenční správce povinen k řešení přistupovat s povinností řádné péče. Zásadně vylučovat možnost domáhat se náhrady nákladů řízení u bagatelních částek, které ve smyslu argumentace sahají až k částce 125 000 Kč mi přijde neslučitelné

s povinnostmi, které insolvenční správce v řízení má. Jako vhodnější se mi jeví posuzovat účelnost jednotlivých úkonů a náhradu nákladů řízení v odůvodněných případech, jak bylo vymezeno výše, nepřiznat.

References

- HÁSOVÁ, J. MORAVEC, T. *Insolvenční řízení*. Praha: C. H. Beck, 2018, 311 s. ISBN 978-80-7400-715-6.
- JIRSA, J., DOLEŽAL, M., VOJTEK, P., PETR, B., HAVLÍČEK, K. a kol. *Občanské soudní řízení. Soudcovský komentář. Kniha I. § 1–250l občanského soudního řádu*. 4. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023, 1448 s. ISBN 978-80-7676-644-0.
- JIRMÁSEK, T. *Odměna insolvenčního správce. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 311 s. ISBN 978-80-7400-850-4.
- JIRIČKA, P. Úloha správce v insolvenčním řízení. In: SEHNÁLEK, D., NECKÁŘ, J., VALDHANS, J., RADVAN, M. *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno: Tribun EU, 1929 s., s. 1124–1127. ISBN 978-80-210-4733-4.
- MORAVEC, T., KOTOUČOVÁ, J. a kol. *Insolvenční zákon. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2021, 1838 s. ISBN 978-80-7400-849-8.
- SPRINZ, P., JIRMÁSEK, T., ŘEHÁČEK, O., VRBA, M., ZOUBEK, H. a kol. *Insolvenční zákona. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2023, 1200 s. ISBN 978-80-7400-753-8
- ZEZULKA, O. O postavení insolvenčního správce. *Právní rozhledy*. 2019, č. 21.
- Nález Ústavního soudu ze dne 9. 10. 2008, sp. zn. I. ÚS 2929/07.
- Nález Ústavního soudu ze dne 25. 7. 2012, sp. zn. I. ÚS 988/12.
- Nález Ústavního soudu ze dne 2. 10. 2013, sp. zn. II. ÚS 736/12.
- Nález Ústavního soudu ze dne 16. 12. 2014, sp. zn. IV. ÚS 474/13.
- Nález Ústavního soudu ze dne 18. 2. 2015, sp. zn. II. ÚS 1333/14.
- Nález Ústavního soudu ze dne 12. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3916/14.
- Nález Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2018, sp. zn. IV. ÚS 3859/17.
- Nález Ústavního soudu ze dne 24. 3. 2020, sp. zn. IV. ÚS 2434/19.

Nález Ústavního soudu ze dne 22. 9. 2020, sp. zn. IV. ÚS 1809/20.

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 3. 2021, sp. zn. I. ÚS 4012/18.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 14. 5. 2019, sp. zn. II. ÚS 1074/19.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 7. 2. 2023, sp. zn. I. ÚS 3546/22.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 12. 12. 2023, sp. zn. IV. ÚS 3137/23.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 13. 3. 2024, sp. zn. II. ÚS 388/24.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 6. 2023, sp. zn. 29 NSČR 208/2022.

Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 11. 12. 2020, č. j. 103 VSPH 861/2020-39.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách služeb (advokátní tarif)

Vyhláška č. 312/2007 Sb., o obsahu a dalších náležitostech zkoušek insolvenčních správců.

Listina základních práv a svobod.

Statistiky oddlužení. Klíčové metriky k oddlužením v České republice (k 31. 3. 2024). *Institut prevence a řešení předlužení* [online]. Dostupné z: <https://www.institut-predluzeni.cz/mapy-a-statistiky/oddluzeni/>

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon).

Zákon č. 312/2006 Sb., o insolvenčních správcích.

Contact – e-mail

radek.tesar@mail.muni.cz

TOTOŽNOST SKUTKU VE SVĚTLE NÁLEZU I. ÚS 543/22

Ivan Tvrdlík

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá vymezením základu procesního nároku, tj. předmětu sporu, v souvislosti s nedávným nálezem Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22, jímž se Ústavní soud jednoznačně přiklonil ke krajní variantě teorie životního skutkového stavu (*Theorie vom „Lebenssachverhalt“*) a zároveň zkritizoval dlouhodobý příklon Nejvyššího soudu k teorii skutkového stavu, který zakládá právo (*Theorie vom „rechtserzeugenden“ Sachverhalt*). Jádrem příspěvku je otázka, zda je uplatnění žaloby na plnění jednotným procesním úkonem pro veškeré hmotněprávní nároky, jež alespoň v základu vyplývají z téhož fakticky souvislého skutkového děje, nebo zda jde v těchto případech o různé předměty sporu, tj. o procesní nároky s odlišným skutkovým základem (ať už vymezeným přirozenou jednotou skutkového děje, či znaky skutkové podstaty rozhodné normy). Věnuje se proto též tomu, zda nárok na náhradu škody vůbec může plynout z téhož fakticky souvislého skutkového komplexu jako nárok ze smlouvy, anebo obecně tomu, jak skutkový základ předmětu sporu vymezují české soudy. Text se přitom všemi těmito otázkami zabývá zejména z hlediska institutu změny žaloby.

Keywords in original language

Předmět sporu; základ procesního nároku; skutkový základ žaloby; konkurence nároků; žaloba na plnění; totožnost skutku; identita skutkového děje.

Abstract

The paper deals with the definition of the basis of the procedural claim, i.e. the matter in dispute, in the context of the recent ruling of the Constitutional Court from 29 September 2022, Case No. 543/22, in which the Constitutional Court clearly sided with the extreme version of the theory of facts of life

(Theorie vom “Lebenssachverhalt”) and at the same time criticized the Supreme Court’s long-standing inclination towards the theory of facts that establish the right (Theorie vom “rechtserzeugenden” Sachverhalt). The main question at the centre of the paper is whether an action for performance is a unitary procedural act for all substantive claims that arise, at least in substance, out of the same factually coherent situation, or whether these cases involve a variety of different matters in dispute, i.e. procedural claims with a different factual basis (defined either by the natural unity of the factual agency or by the elements of the factual basis of the applicable norm). Therefore, the paper also examines whether a claim for damages can arise from the same factually coherent complex of facts as a claim from a contract, or, more generally, on how the factual basis of the matter in dispute is defined by the Czech courts. The text deals with all these issues in particular from the point of view of the institute of amendment of the action.

Keywords

Matter in Dispute; Basis of the Procedural Claim; the Factual Basis of the Action; Competition of Claims; Action for Performance; Identity of the Facts; Identity of the Factual Agency.

1 Úvod

Jakkoli v minulosti sehrál Ústavní soud v rámci civilního procesu někdy značně pozitivní roli,¹ řada jeho rozhodnutí z poslední doby vyvolává – mírně řečeno – spíše rozpaky, či přímo odpor domácí procesněprávní nauky.² Rovněž zde se ukazuje, že doopravdy platí, co v trochu jiném kontextu popsal *Petr Lavický*, tj. že „*diskontinuita ve vývoji našeho civilního procesu*

¹ K tomu srov. například nálezy Ústavního soudu ze dne 15. 1. 2009, sp. zn. IV. ÚS 1554/08, ze dne 1. 6. 2010, sp. zn. I. ÚS 904/08, ze dne 21. 2. 2012, sp. zn. Pl. ÚS 29/11, nebo ze dne 20. 6. 2013, sp. zn. II. ÚS 1860/12.

² Srov. LAVICKÝ, P. Exekuce na základě věcně nesprávného exekučního titulu. *Soudní rozhledy*. C. H. Beck, 2021, roč. 27, č. 6, s. 186–193; dále PODRAZIL, Š. Věcný přezkum exekučních titulů v judikatuře Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2022, roč. 30, č. 10, s. 359–366; anebo LAVICKÝ, P., DOBROVOLNÁ, E., DVOŘÁK, B., PULKRÁBEK, Z. Abrakadabra, iudicium duplex! Aneb o náhradě nákladů řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2024, roč. 32, č. 1, s. 9–37. DOI: <https://doi.org/10.5817/CPVP2024-1-1>

*po komunistickém puči roku 1948 napáchala řadu škod nejen v legislativě samotné, ale především na právním myšlení mnohých právních praktiků, zejména soudců...*³

Tento příspěvek se nicméně bude zabývat nálezem Ústavního soudu, který lze označit přinejmenším za zajímavý, neboť polemizuje s dlouhodobým názorem Nejvyššího soudu (a též většiny naší procesualistiky), podle něhož se v případě žaloby na plnění ze smlouvy a žaloby na plnění z důvodu povinnosti k náhradě škody jedná o různé předměty sporu, tj. o procesní nároky s odlišným skutkovým základem, zkrátka o dvě různé (ne-identické) žaloby.

Následující výklad se bude konkrétně věnovat zejména otázce, zda materiální (hmotněprávní) důvod žalobou požadovaného plnění ovlivňuje vymezení procesního nároku (předmětu sporu). Tedy tomu, zda se skutkový základ žalob na plnění může různit jen v závislosti na jejich odlišném právním důvodu i přesto, že jinak vycházejí z téhož fakticky souvislého skutkového děje, nebo tomu, zda vůbec můžeme u hmotněprávních nároků s odlišnými skutkovými podstatami uvažovat nad tím, že vycházejí ze stejného skutkového komplexu, resp. z téhož vnitřně souvislého skutkového základu. (Ptejme se, zda jsou skutečnosti, které korespondují znakům skutkové podstaty povinnosti k náhradě škody, součástí totožného skutkového komplexu jako skutečnosti, které korespondují znakům skutkových podstat práva na plnění ze smlouvy nebo povinnosti k vydání bezdůvodného obohacení.) Jednodušeji vyjádřeno, tento příspěvek se opět pokusí odpovědět na důležitou, avšak nesmírně spornou otázku, jak a čím je vymezen skutkový základ žaloby (předmětu sporu).

V podstatě nejde o nic jiného než o problém, jenž procesualistika řeší v celé své historii, tj. o složité rozhodnutí, jaký vliv má soukromé právo na civilní proces. Tento problém se skládá z otázek, které byly (zejména v minulosti) řešeny také v rakouské a německé procesněprávní nauce. Příspěvek bude z tohoto důvodu vycházet i z relevantní německojazyčné literatury a judikatury. Zároveň nelze přehlédnout, že též u nás se otázkou vymezení skutkového základu procesního nároku a problematikou konkurence žalob

³ LAVICKÝ, P. Vývoj právní úpravy civilního procesu v českých zemích. In: LAVICKÝ, P., DOBROVOLNÁ, E., DVORÁK, B. *Civilní právo procesní. Díl první*. 1. vyd. Brno: Česká společnost pro civilní právo procesní, 2023, s. 39.

v minulosti zabývaly některé publikace Josefa Macura,⁴ Jiřího Spáčila,⁵ Bohumila Dvořáka,⁶ Miroslava Nypla⁷ nebo Petra Lavického.⁸ Naštěstí lze však – jen pro účely předkládaného příspěvku – konstatovat, že snad žádná z nich nepředstavovala (ostatně ani nemohla představovat) definitivní vyčerpání, či dokonce vyřešení nastíněného problému.

2 Podstata sporné věci

Žalobce se žalobou domáhal zaplacení 20 109 818,09 Kč s příslušenstvím jako dlužné ceny za dílo. Žaloba byla relativně stručná. Žalobce v ní toliko tvrdil, že žalovaný neuhradil část ceny díla, které pro něj žalobce náležitě a včas provedl, přičemž cena díla byla mezi stranami položkově sjednána několika dodatky ke smlouvě o dílo a žalovanému vyfakturována šesti splatnými fakturami.

Žalovaný se žalobou navzájem domáhal vůči žalobci zaplacení 7 598 338,35 Kč s příslušenstvím jako bezdůvodného obohacení, protože měl za to, že smluvní dodatky, jimiž byla dohodnuta cena díla, jsou neplatné pro rozpor se zákonem o veřejných zakázkách z důvodu, že žalovaný před jejich uzavřením neprovedl zadávací řízení. Požadoval proto vrácení záloh uhrazených žalobci na cenu díla před jeho provedením.

Poté, co byl soudem prvního stupně, který rovněž považoval smluvní dodatky za neplatné, poučen o tom, že lze jeho nárok kvalifikovat jako

- ⁴ MACUR, J. *Předmět sporu v civilním soudním řízení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2002, s. 64–87.
- ⁵ SPÁČIL, J. Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1995, roč. 3, č. 6, s. 222–224; SPÁČIL, J., FALDYNA, F. Může soud překvalifikovat žalobu na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení? *Právo a podnikání*, 1995, č. 5, s. 2–6; anebo SPÁČIL, J. Ještě k identifikaci práva provedené žalobcem a ke změně žaloby na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1996, roč. 4, č. 5, s. 205–210.
- ⁶ DVOŘÁK, B. *Právní moc civilních soudních rozhodnutí. Procesní studie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 89–96; nebo DVOŘÁK, B. Komentář k § 79. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský soudní řád (§ 1 až 250l). Řízení sporné. Praktický komentář*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 339–341.
- ⁷ NYPL, M. Identifikace práva provedená žalobcem a její posouzení soudem. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1995, roč. 3, č. 12, s. 488–492; nebo NYPL, M. Právní důvod žaloby. *Právník*. Ústav státu a práva AV ČR, 1969, roč. 108, č. 8, s. 590–600.
- ⁸ LAVICKÝ, P. Koncepční východiska změny žaloby. In: GEŠKOVÁ, K. (ed.). *Žalobné právo. Zborník z mezinárodního vědeckého kongresu Trnavské právnické dny 2020*. 1. vyd. Trnava: Právnická fakulta TU v Trnave, 2020, s. 133–142.

bezodůvodné obohacení, upravit žalobce svá žalobní tvrzení v tom smyslu, že žalovaný uzavřením dodatků bez zadávacího řízení porušil zákon, a tím žalobci způsobil škodu ve výši 35 631 783 Kč s příslušenstvím, skládající se z neuhrazené části ceny díla podle celkem šesti shora uvedených faktur ve výši 20 109 818,09 Kč s příslušenstvím a ve zbytku z náhrady za ušlý zisk.

Na základě žalobcem provedené úpravy skutkových tvrzení a rozšíření nároku rozhodl soud prvního stupně o připuštění změny žaloby, načež žalovaný obratem vznesl námitku promlčení, protože u soudu byl v promlčecí lhůtě uplatněn jen nárok na plnění ze smlouvy, a nikoli nárok na náhradu škody, který žalobce řádně uplatnil až po uplynutí promlčecí lhůty úpravou svých žalobních tvrzení v průběhu řízení.⁹ Soud prvního stupně nezaváhal, námitku promlčení posoudil jako důvodnou a žalobu v celém rozsahu, tedy i v části, v níž se žalobce proti žalovanému již od začátku řízení domáhal zaplacení 20 109 818,09 Kč s příslušenstvím jako nedoplatku šesti vystavených faktur, zamítl.

Není přitom třeba, aby byl v rámci příspěvku podrobně popsán celý dosavadní průběh docela nepřehledného řízení, v němž bylo mimo jiné dvakrát Ústavním soudem zrušeno rozhodnutí Nejvyššího soudu.¹⁰ Následující text se tak zaměří jenom na tu část řízení, jejímž předmětem bylo posouzení otázky, jestli žalobce změnou právního posouzení a tomu odpovídající úpravou skutkových tvrzení změnil žalobu rovněž v rozsahu nároku na zaplacení částky 20 109 818,09 Kč s příslušenstvím, nebo jestli v této části nedošlo ke změně skutkového základu žaloby, a nemělo být tedy soudem ani rozhodováno o připuštění změny žaloby (a následně též o jejím zamítnutí pro promlčení nároku žalobce). Zásadní bude určit, kdy už nová skutková tvrzení představují změnu žaloby, a kdy jsou toliko jejím doplněním,

⁹ Důvodem, proč žalobce doručil soudu podání „Úprava a doplnění skutkových tvrzení, včetně právního důvodu nároku“, byla patrně právě možnost rozšíření procesního nároku o nárok na náhradu ušlého zisku, který byl ovšem v době doručení podání již zcela nepochybně promlčen. Tímto zbytečným postupem přitom žalobce nepřímo zavinil řízení trvající téměř 14 let.

¹⁰ Nejprve byl rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2016, sp. zn. 23 Cdo 2741/2014, zrušen nálezem Ústavního soudu ze dne 27. 3. 2018, sp. zn. III. ÚS 2551/16, a následně bylo i usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 12. 2021, sp. zn. 23 Cdo 2287/2021, zrušeno nálezem Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22. K podrobnému popisu průběhu celého řízení viz poslední v projednávané věci vydaný rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 1. 2024, sp. zn. 23 Cdo 3124/2022.

resp. úpravou. (Další výklad bude vycházet jednak z usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 23 Cdo 1383/2018, jednak z nálezu Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 543/22, v nichž oba soudy předložily své argumenty ohledně pojetí identity skutkového základu předmětu sporu zřejmě v nejucelenější podobě.)

3 Totožnost základu předmětu sporu podle Nejvyššího soudu

Přestože odvolací soud rozsudek soudu prvního stupně částečně zrušil, neboť nárok na zaplacení částky 20 109 818,09 Kč s příslušenstvím jako nedoplatku vystavených faktur podle něj žalobce uplatnil již v původní nezměněné žalobě (jakkoli tak učinil na základě odlišného hmotněprávního důvodu). K dovolání žalovaného Nejvyšší soud změnil zrušující část usnesení odvolacího soudu tak, že se rozsudek soudu prvního stupně v celém rozsahu potvrzuje.

Nejvyšší soud vyšel ze svého rozsudku sp. zn. 21 Cdo 2502/2000, podle něhož se o změnu žaloby jedná nejen tehdy, domáhá-li se žalobce na základě stejného skutkového základu něčeho jiného než v původní žalobě, ale rovněž v případě, že se sice nadále domáhá stejného plnění, ale na základě odlišného skutkového podkladu, než jaký vylíčil v žalobě.¹¹ Jinými slovy, změnou žaloby je též situace, kdy žalobce změnil své vymezení skutkového základu věci.

Současně přitom platí, že právní posouzení uplatněného nároku žalobcem není pro soud závazné. Kvalifikace věci podle hmotného práva je výlučně záležitostí soudu. Rozhoduje-li tak soud o nároku na peněžité plnění, jenž vychází ze skutkových tvrzení umožňujících kvalifikovat uplatněný nárok po právní stránce i podle jiných hmotněprávních norem, popř. umožňují-li výsledky provedeního dokazování podřadit nárok pod jinou normu, než se žalobce dovolával, je soud povinen nárok tímto způsobem posoudit.¹² Prostá změna právního posouzení věci žalobcem proto není – při nezměněných žalobních tvrzeních – změnou žaloby. O tu půjde jen v tom případě,

¹¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2001, sp. zn. 21 Cdo 2502/2000.

¹² Nejvyšší soud k tomu odkázal na svůj rozsudek ze dne 31. 7. 2003, sp. zn. 25 Cdo 1934/2001. Poněkud opačně ovšem vyznívají například závěry rozsudku ze dne 20. 9. 2016, sp. zn. 22 Cdo 5232/2014. K tomu podrobněji LAVICKÝ, P. Vliv žalobce na právní posouzení nároku soudem. In: SMOLÍK, P., DVORÁK, B. a kol. *Právo hmotné a procesní na rozcestí*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2024, s. 54–55.

že ke změně právní kvalifikace uplatněného nároku dojde v důsledku (podstatně) změny či doplnění skutkových tvrzení.¹³

Podle Nejvyššího soudu je ovšem v kontextu projednávané věci zásadní, že nárok na náhradu škody má jiný skutkový základ než nárok na plnění ze smlouvy, a nemůže tak jít jen o jiné právní posouzení téhož skutku (skutkových tvrzení). Oba hmotněprávní nároky se v procesním smyslu odlišují tím, že nárok na náhradu škody je založen na skutkovém stavu „*odvíjejícím se od jiné skutkové podstaty než nárok na smluvní plnění; vychází z jiného skutkového děje – tvrzení porušení právní povinnosti, vzniku a výše škody, příčinné souvislosti mezi vznikem škody a porušením právní povinnosti*“.¹⁴

Pokud tedy žalobce v žalobě skutkově uváděl, že s žalovaným uzavřel smlouvu o dílo včetně sporných smluvních dodatků o jeho ceně, podle smlouvy plnil, ale žalovaný přesto sjednanou (a vyfakturovanou) cenu díla nezaplatil, je změnou žaloby, jestliže následně v „úpravě a doplnění skutkových tvrzení včetně právního důvodu nároku“ tvrdil, že žalovaný porušil povinnost plynoucí ze zákona o veřejných zakázkách, přivodil tím neplatnost smluvních dodatků o ceně díla, a způsobil tak žalobci škodu ve výši neuhrazené ceny za dílo.

Žalobce tím totiž ve věci uplatnil totožný žalobní návrh (*petit*) na podkladě odlišných skutkových tvrzení než v původní žalobě, a to „*nejen co do identity tvrzeného jednání (uzavření smlouvy × porušení zákonné povinnosti), nýbrž i co do identity uplatněného následku (plnění na základě smlouvy × majetková újma)*“.¹⁵ Totožnost uplatněného procesního nároku (skutkového základu žaloby) proto nebyla zachována.¹⁶ A nárok žalobce na náhradu škody se promlčel.

¹³ Nejvyšší soud správně odkázal na totožné závěry rakouské judikatury (usnesení Nejvyššího soudního dvora ze dne 3. 3. 2010, sp. zn. 7 Ob 8/10t) a nauky [KLICKA, T. § 235. In: FASCHING, H. W., KONECNY, A. (eds.). *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen. 3. Band. 1. Teilband* (§ 226–389 ZPO). 3. zcela přepracované vyd. Wien: Manz, 2017, s. 331–332].

¹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. 23 Cdo 1383/2018. Na stejném závěru spočívá rovněž ustálená judikatura Nejvyššího soudu – srov. např. rozsudek ze dne 1. 10. 2008, sp. zn. 32 Odo 1414/2006, nebo rozsudek ze dne 30. 9. 2021, sp. zn. 23 Cdo 571/2021.

¹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. 23 Cdo 1383/2018.

¹⁶ K tomu srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 1998, sp. zn. 2 Odon 154/97: „*Podstatu skutku (skutkového děje) lze spatřovat především v jednání (a to ve všech jeho jevových formách) a v následku, který jím byl způsoben; následek je pro určení skutku podstatný proto, že umožňuje z projevů vůle jednajících osob vymezit ty, které tvoří skutek. Odtud plyne, že totožnost skutku je zachována, je-li zachována alespoň totožnost jednání, anebo totožnost následku.*“

Toto pojetí totožnosti základu předmětu sporu podpořil Nejvyšší soud dále argumentací, podle níž k základním znakům právního státu náleží princip právní jistoty. Již od okamžiku zahájení řízení tedy musí být zřejmé, o čem soud jedná a rozhoduje – tj. jakému subjektivnímu právu poskytuje ochranu. Tomu ovšem v poměrech civilního procesu odpovídá jen vymezení základu předmětu sporu (primárně) žalobcem v žalobě, tj. pomocí žalobních tvrzení, nikoli prostřednictvím skutečností (skutkového děje), jež nebyly v žalobě vylíčeny.¹⁷

Širší vymezení skutkového základu předmětu sporu, jež by typicky odpovídalo kupříkladu teorii fakticky jednotného skutkového děje a jež by zahrnovalo též „*takové skutečnosti či následky, o kterých žalobce jako dominus litis – jistě z dobrých důvodů – nechtěl, aby bylo rozhodováno*“,¹⁸ kromě toho odporuje principu autonomie vůle, resp. dispoziční a projednací zásadě. Žalobci by v případě žaloby na plnění bránilo v tom, aby proti žalovanému uplatnil jiný hmotněprávní nárok, který by alespoň částečně, příp. v základu, vycházel ze stejného skutkového děje. Pravomocné zamítnutí žaloby na plnění ze smlouvy by tak „*zároveň představovalo překážku věci rozhodnuté pro žalobu o náhradu škody vycházející z (alespoň částečně) stejné události*“,¹⁹ což je z hlediska shora uvedených zásad nevhodné. Z tohoto důvodu – minimálně podle argumentace Nejvyššího soudu – představuje širší vymezení základu procesního nároku zásah do spravedlivé rovnováhy (rovnosti) stran a právní jistoty nejenom žalobce, ale i žalovaného.

4 Totožnost základu předmětu sporu podle Ústavního soudu

Výše uvedené závěry nicméně zcela odmítl Ústavní soud. Odkázal se přitom na svá předchozí rozhodnutí, podle kterých rozhoduje-li soud o nároku na plnění, který se zakládá na skutkových okolnostech umožňujících podřadit uplatněný nárok po právní stránce pod jinou hmotněprávní normu, než jaké se dovolával žalobce, je povinností soudu věc podle této normy

¹⁷ K tomu Nejvyšší soud odkázal na své usnesení ze dne 25. 3. 2002, sp.zn. 22 Cdo 1646/2000.

¹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. 23 Cdo 1383/2018.

¹⁹ Ibid.

posoudit.²⁰ Žalobce tak musí v řízení přednést „určitý ‚příběh‘ (vylicít skutkové okolnosti a navrhnout důkazy k jejich prokázání) a navrhnout, jak má soud rozhodnout (formulovat petit)“, ale je jen na soudu, „jak žalobcem vylicené skutkové okolnosti právně kvalifikuje“.²¹

Platí tedy, že žalobce není povinen právně kvalifikovat skutkový základ žaloby. Nemusí ostatně ani tušit, která skutková podstata je ve sporné věci relevantní, resp. které skutečnosti jsou relevantní z hlediska příslušné skutkové podstaty; právní kvalifikaci autoritativně stanoví soud až na konci řízení. Z toho vyplývá, že žalobce nemůže být „trestán“ za to, „že jeho původní skutková tvrzení nebyla (z hlediska příslušné skutkové podstaty) zcela úplná“, a proto ne každé doplnění nebo změna žalobních skutkových tvrzení zakládá změnu skutkového základu žaloby (předmětu sporu), „byť by se to tak, přísně vzato, jevilo“.²²

Hodnotí-li tedy soud, zda byla z důvodu změn ve skutkových tvrzeních žalobce zachována totožnost základu žaloby, je povinen podle názoru Ústavního soudu zohlednit individuální okolnosti dané věci a konkrétní právní úpravu, přičemž aby šlo o tentýž skutkový děj, musí nově přednášená tvrzení „vycházet ze stejné ‚životní události‘ a alespoň co do své podstaty se shodovat s původně uváděnými tvrzeními, a to zejména ve vztahu k tzv. následku“.²³ Jinými slovy, nejde o změnu žaloby, pokud nově tvrzené skutečnosti náleží k témuž „příběhu“ jako původní žalobní skutková tvrzení – tj. tvoří-li stále jednu a tu samou „životní událost“.²⁴

V poměrech projednávané věci to podle Ústavního soudu znamená, že tvrdil-li žalobce v žalobě, že s žalovaným uzavřel smlouvu o dílo, podle níž

²⁰ Viz nález ze dne 29. 12. 2009, sp. zn. I. ÚS 2443/08, nebo ze dne 13. 5. 2014, sp. zn. I. ÚS 1838/13.

²¹ Nález Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22.

²² Nález Ústavního soudu ze dne 27. 3. 2018, sp. zn. III. ÚS 2551/16. Dále srov. nález Ústavního soudu ze dne 24. 4. 2024, sp. zn. IV. ÚS 3072/22, který na prvně citované rozhodnutí navazuje.

²³ Nález Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22. Citované rozhodnutí odkazuje na výše reprodukovanou judikaturu Nejvyššího soudu, podle níž je podstatou skutkového děje vždy určité jednání a jím způsobený následek (viz usnesení sp. zn. NS 2 Odon 154/97).

²⁴ Slovní spojení „životní událost“, hojně užívané zejména v judikatuře Ústavního soudu – srov. nález ze dne 27. 3. 2018, sp. zn. III. ÚS 2551/16, a ze dne 24. 4. 2024, sp. zn. IV. ÚS 3072/22 –, je asi nejhorším překladem německého výrazu *Lebenssachverhalt*, který lze vymyslet (k němu kupříkladu POHLMANN, P. *Zivilprozessrecht*. 5. vyd. München: C. H. Beck, 2022, s. 150–152).

plnil, a proto požaduje za dílo sjednané protiplnění, a následně v jiném svém podání uváděl, že s žalovaným uzavřel smlouvu o dílo, žalovaný ovšem porušil svou zákonnou povinnost, zapříčinil tím neplatnost dodatků ke smlouvě, a způsobil tak žalobci škodu ve výši neuhrazené ceny díla, je zřejmé, že jeho žalobní požadavek plyne v obou případech z téže události vnějšího světa – v obou případech jde o nárok žalobce na zaplacení částky v rozsahu odpovídajícím šesti ve věci vystaveným fakturám, resp. o nárok na zaplacení protiplnění za dílo, které žalobce provedl, avšak žalovaný mu za něj nezaplátil.

Dle Ústavního soudu je nadto zřejmé, že žalobce v „úpravě a doplnění skutkových tvrzení včetně právního důvodu nároku“ změnil vlastní právní kvalifikaci uplatněného nároku z práva na plnění ze smlouvy na právo na náhradu škody. Logicky tedy předpokládal, že bude v souladu s příslušnou hmotněprávní normou povinen tvrdit a prokázat porušení zákonné povinnosti žalovaným, vznik škody (a její výši) a příčinnou souvislost mezi nimi. Nelze jej tudíž trestat za to, že se nechtěl vystavovat „*riziku zamítnutí žaloby*“ a že „*přirozeně a racionálně*“ měl za „*právně relevantní příslušnou skutkovou podstatu*“.²⁵ Tvrdil-li nově další skutkové okolnosti věci, činil tak pouze „navíc“ a toliko z důvodu změny vlastní právní kvalifikace uplatněného nároku (a nadto až po poučení soudem prvního stupně, že jeho nárok je možné posoudit jako bezdůvodné obohacení); žalobce ovšem není za právní kvalifikaci věci odpovědný.

Proto podle Ústavního soudu platí, že v rozsahu, v němž ve věci šlo „*o zaplacení protiplnění za provedené dílo podle šesti faktur uvedených v žalobě, je tzv. totožnost skutku zachována, lze-li nárok objektivně kvalifikovat jako z bezdůvodného obohacení*“.²⁶ (Argumentace Ústavního soudu objektivní možností kvalifikovat skutkový základ žaloby jako bezdůvodné obohacení je dosti nejasná za situace, kdy ve sporné věci šlo o změnu subjektivní právní kvalifikace nároku žalobcem z žaloby na smluvní plnění na žalobu na náhradu škody, avšak hlavní myšlenky nálezu lze snad pochopit i bez ní – podrobněji k tomu viz dále.)

Porovnáme-li shora reprodukováná vymezení skutkového základu procesního nároku v podání Nejvyššího a Ústavního soudu, musíme si klást otázku, zda je skutkový základ předmětu sporu tvořen toliko skutkovými tvrzeními

²⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22.

²⁶ Ibid.

obsaženými v žalobě, nebo určitým skutkovým dějem, který žalobce prostřednictvím svých skutkových tvrzení toliko označí. Dále je potřeba se ptát, zda je skutkový základ procesního nároku vymezen úzce pomocí znaků skutkové podstaty nárokové normy, nebo mnohem širěji prostřednictvím faktické (přirozené) souvislosti skutkových okolností dané věci, a – platí-li posledně uvedené –, čím je tento fakticky souvislý skutkový děj vlastně definován (a co do něj už nepatří).

5 Předmět sporu

Při hledání odpovědi na výše uvedené otázky je nejprve nutné konstatovat, že ve středoevropském právním prostoru snad nikdo v současnosti nepochybuje o tom, že předmětem civilního sporného řízení není materiální, nýbrž výlučně procesní nárok (*prozessualer Anspruch*).²⁷

Na otázku, jak a čím je tento nárok vymezen, se v minulosti pokusilo odpovědět množství významných autorů, jejichž odpovědi se často dost podstatně lišily.²⁸ Dnes má ovšem dominantní část nauky za to, že se procesní nárok – tj. předmět sporu – skládá jednak z předmětu, jenž je představován závěrečným žalobním návrhem (*Klageantrag* nebo *Klagebegehren*), jednak ze základu, jenž je tvořen skutkovými okolnostmi dané věci (*Sachverhalt* nebo *Klagegrund*).²⁹ Převažuje tak tzv. dvoučlenné procesní pojetí předmětu sporu (*prozessual zweigliedriger Streitgegenstandsbegriff*),³⁰ ze kterého vychází i judikatura Nejvyššího soudu³¹ a kterému rovněž odpovídá platné znění našeho procesněprávního předpisu – žalobce je podle § 79 odst. 1 občanského soudního řádu povinen v žalobě vylíčit rozhodující skutečnosti a uvést, čeho

²⁷ Na tom se jednoznačně shoduje rakouská, německá i česká procesněprávní nauka. Srov. KODEK, G. E. Der Streitgegenstand. In: KODEK, G. E., MAYR, P. G. *Zivilprozessrecht*. 5. vyd. Wien: Facultas, 2021, marg. 571–572; dále POHLMANN, 2022, op. cit., s. 149; anebo LAVICKÝ, 2023, op. cit., s. 48.

²⁸ Podrobněji ROSENBERG, L., SCHWAB, K. H., GOTTWALD, P. *Zivilprozessrecht*. 18. přepracované vyd. München: C. H. Beck, 2018, s. 552–556; nebo MACUR, 2002, op. cit., s. 21–60.

²⁹ Srov. POHLMANN, 2022, op. cit., s. 150; dále ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 556; anebo DVORÁK, 2008, op. cit., s. 89–90.

³⁰ KODEK, 2021, op. cit., marg. 571–572.

³¹ Srov. kupříkladu usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 3. 2002, sp.zn. 22 Cdo 1646/2000, a ze dne 30. 5. 2018, sp. zn. 33 Cdo 3791/2016, nebo rozsudek téhož soudu ze dne 25. 8. 2020, sp. zn. 23 Cdo 1512/2020.

se žalobou domáhá, tj. vylíčit základ a uvést předmět uplatněného procesního nároku.³² Jinými slovy, procesní nárok je podle tohoto pojetí kumulativně vymezen pomocí žalobního návrhu, kterým žalobce požaduje vyslovení určitého právního následku, a skutkového základu, kterým žalobce svůj požadavek na vyslovení určitého následku odůvodňuje.³³

Spočívá-li ale kupříkladu Nejvyšší soud ve svých rozhodnutích často na závěru, že základ procesního nároku vymezuje žalobce v žalobě „*vylíčením skutečností (skutkových tvrzení), jimiž uvádí skutkový děj*“,“³⁴ příp. že tentýž předmět sporu je dán, pokud stejný žalobní návrh „*vyplývá ze stejných skutkových tvrzení, jimiž byl uplatněn, tedy ze stejného skutku*“,“³⁵ je nutné tento závěr poněkud upřesnit, resp. poopravit.

Není totiž pochyb o tom, že skutkový základ procesního nároku je vždy tvořen výrazně širším okruhem skutečností než jen těmi, jež žalobce učiní předmětem svých skutkových tvrzení. Argumentace dispoziční a projednací zásadou a postavením žalobce jako pána sporu zde přehlíží, že civilní proces je ovládán také zásadami procesní ekonomie, koncentrace řízení a právní jistoty (žalovaného), a platí tak, že základ předmětu sporu tvoří množina skutkových okolností věci, jež přesahuje žalobní skutková tvrzení.³⁶ K posouzení, jak široká tato množina je, vytvořila středoevropská procesněprávní nauka dvě teorie, jež se vzájemně liší podle toho, jaké diferenciacní kritérium volí ke stanovení těch skutečností, které ještě tvoří předmět sporu, a těch, které už nikoli.³⁷

6 Teorie skutkového stavu zakládajícího právo

Podle teorie skutkového stavu, který zakládá právo (*Theorie vom „rechtserzeugenden“ Sachverhalt*), jsou základem procesního nároku pouze

³² Shodně DVORÁK, 2008, op. cit., s. 90, nebo MACUR, 2002, op. cit., s. 38–39.

³³ LAVICKÝ, 2024, op. cit., s. 60.

³⁴ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 2015, sp. zn. 29 Cdo 2716/2013, nebo ze dne 28. 2. 2018, sp. zn. 29 ICdo 19/2016, a obdobně již rozsudek ze dne 31. 7. 2003, sp. zn. 25 Cdo 1934/2001, nebo ze dne 26. 8. 2010, sp. zn. 25 Cdo 210/2008.

³⁵ Viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. 12. 2001, sp. zn. 20 Cdo 2931/99, nebo ze dne 5. 12. 2006, sp. zn. 21 Cdo 2091/2005, příp. rozsudek téhož soudu ze dne 28. 2. 2018, sp. zn. 29 ICdo 19/2016.

³⁶ Shodně a podrobněji LAVICKÝ, 2024, op. cit., s. 62–63.

³⁷ Srov. MACUR, 2002, op. cit., s. 35.

ty skutečnosti, které odpovídají znakům skutkové podstaty právní normy aplikované soudem na skutkový stav tvrzený žalobcem. Množina skutečností tvořících základ věci je proto určena znaky skutkové podstaty rozhodné – hmotněprávní – normy.³⁸

Nejautoritativnějším zastáncem této teorie byl patrně rakouský procesualista *Hans Walter Fasching*, jenž skutečnosti tvořící skutkový základ věci považoval za právo-zakládající („*rechtserzeugenden*“ *Tatsachen*).³⁹ Ve svém souhrnu totiž naplňují skutkovou podstatu určité nárokové právní normy, a tím působí vznik (založení) uplatněného soukromého subjektivního práva.⁴⁰ Jak přitom přesně píše *Friedrich Jan Kieweler*, podle teorie skutkového stavu zakládajícího právo je změnou žaloby pouze taková změna či doplnění skutkových tvrzení žalobce, jejímž následkem je změna právní kvalifikace věci soudem.⁴¹ Pokud nová skutková tvrzení žalobce nevedou ke změně právní kvalifikace skutkového základu žaloby, tj. ke změně tzv. subsumpčního závěru, předmět sporu zůstává totožný.

Z uvedeného je patrné, že právě z teorie skutkového stavu zakládajícího právo vycházel Nejvyšší soud při posuzování námi probírané věci (jakkoli tato teorie není v citovaných rozhodnutích výslovně zmíněna), pokud jako argument pro závěr o změně žaloby a ne-identitě předmětu sporu uvedl, že nárok na náhradu škody je založen na skutkovém stavu „*odvíjejícím se*“ od jiné skutkové podstaty než nárok na plnění ze smlouvy, tj. založil-li své posouzení na tom, že skutkový základ procesního nároku vymezují znaky skutkové podstaty právní normy, již soud na projednávanou věc aplikuje (a jež na věc i objektivně dopadá).

Problémy takového pojetí jsou nicméně zřejmé. Vede-li každá změna právního posouzení věci nevyhnutelně též ke změně jejího skutkového základu,

³⁸ Srov. KIEWELER, F. J. *Zur Dichotomie des Streitgegenstands im österreichischen Zivilprozess*. 1. vyd. Berlin: Duncker & Humblot, 2022, s. 82; nebo RECHBERGER, W. H. *Der Streitgegenstand*. In: RECHBERGER, W. H., SIMOTTA, D. – A. *Zivilprozessrecht*. 9. vyd. Wien: Manz, 2017, marg. 441.

³⁹ Viz FASCHING, H. W. *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts*. 2. vyd. Wien: Manz, 1990, s. 590 (interpretace KLICKA, 2017, op. cit., s. 331, či KIEWELER, 2022, op. cit., s. 81–82).

⁴⁰ K tomu podrobněji TVRDÍK, I. Dědičné zlo právních skutečností. *Právník*. Ústav státu a práva AV ČR, 2024, roč. 163, č. 5, s. 434–451.

⁴¹ KIEWELER, 2022, op. cit., s. 82.

nemůže soud posoudit uplatněný nárok podle jiné než žalobcem předpokládané právní normy, aniž by žalobce žalobu změnil (změnil její skutkový základ, tedy opravil či doplnil svá skutková tvrzení tak, aby odpovídala znakům skutkové podstaty relevantní nárokové normy). Teorie skutkového stavu, jenž zakládá právo, tím umožňuje, aby žalobce vnutil soudu vlastní právní kvalifikaci věci, a popírá tak zásadu *iura novit curia*, podle níž je kvalifikace věci z hlediska hmotného práva výhradně záležitostí soudu.⁴²

Problémů spojených s uplatňováním této teorie si je vědom také Nejvyšší soud. Ostatně sám již v rámci své rozhodovací praxe několikrát uzavřel, že je-li podle názoru soudu kupříkladu nájemní smlouva neplatná a jiný důvod užívání není tvrzen, není změnou skutkového základu žaloby, pokud soud nárok žalobce na zaplacení posoudí podle hmotněprávních norem upravujících právo na vydání bezdůvodného obohacení.⁴³ (Není třeba dodávat, že skutková podstata nároku na vydání bezdůvodného obohacení se od skutkové podstaty nároku na plnění ze smlouvy značně odlišuje). I část judikatury Nejvyššího soudu tedy přiznává, že teorie skutkového stavu zakládajícího právo selhává v případech tzv. ideální konkurence nároků (typicky u nároků na plnění ze smlouvy a z bezdůvodného obohacení), ve kterých žalobce zpravidla nemusí při změně právní kvalifikace vnášet do řízení nová skutková tvrzení, ale soud jen jinak právně kvalifikuje již zjištěný skutkový stav věci, a ve kterých proto Nejvyšší soud používá jiné, širší vymezení skutkového základu předmětu sporu, jež překračuje znaky skutkové podstaty rozhodné právní normy.

Jakkoli se Nejvyšší soud pokoušel v námi řešené věci v rozsudku sp. zn. 23 Cdo 1383/2018 rozpor mezi touto judikaturou a svým odůvodněným posouzením totožnosti předmětu sporu všemožně zastít,⁴⁴ nelze přehlédnout, že teorie skutkového stavu zakládajícího právo je dnes

⁴² K dalším důvodům nevhodnosti teorie skutkového stavu zakládajícího právo blíže například LAVICKÝ, 2024, op. cit., s. 63–64.

⁴³ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 7. 2003, sp. zn. 25 Cdo 1934/2001, nebo ze dne 22. 11. 2006, sp. zn. 33 Odo 1310/2004, a robustní judikaturu navazující na citované rozsudky.

⁴⁴ Ve vztahu k této judikatuře odkázal na „renomovanou zahraniční literaturu“, konkrétně dílo RECHBERGER, 2017, op. cit., s. 237, které též uvádí, že v případech ideální konkurence nároků jde o totožný skutkový základ věci, zamlčel ale, že to platí jen díky užití teorie fakticky jednotného skutkové děje, s čímž je jeho rozsudek v rozporu – viz RECHBERGER, 2017, op. cit., s. 238.

obecně – i v Rakousku⁴⁵ – na ústupu. Nakonec i *Thomas Klicka* v posledním vydání *Faschingova* komentáře, na který Nejvyšší soud ve svém rozsudku odkázal, uvádí, že je otázkou, zda ji lze i nadále užívat při současném trvání na všestranném posouzení věci ze strany soudu.⁴⁶

7 Teorie fakticky jednotného skutkového děje

Uvedené zásadní nedostatky teorie skutkového stavu zakládajícího právo řeší teorie životních skutkových okolností (*Theorie vom „Lebenssachverhalt“*), nebo srozumitelněji: teorie fakticky jednotného skutkového děje, podle níž je základ procesního nároku tvořen všemi skutečnostmi, jež k sobě přirozeně z podstaty věci náležejí a vytvářejí společně (podle všeobecného mínění) jeden konkrétní celek⁴⁷ – jeden skutkový komplex (*Tatsachenkomplex*).⁴⁸

Jinak vyjádřeno, skutkový základ žaloby je podle této teorie vymezen faktickou (přirozenou) jednotou skutkového děje,⁴⁹ tj. výlučně skutkově a bez jakéhokoli odkazu na hmotné právo (například prostřednictvím znaků skutkové podstaty rozhodné normy), a tedy nezávisle na právním posouzení věci samé soudem.⁵⁰ Totožnost základu procesního nároku není hodnocena podle toho, zda tvrzené skutečnosti naplňují skutkovou podstatu téže nárokové normy, ale podle toho, zda přísluší k témuž fakticky jednotnému skutkovému ději (resp. komplexu).⁵¹ Změnou žaloby je pak logicky pouze taková změna skutkových tvrzení žalobce, která zcela mění původní skutkový komplex, tj. zakládá nárok na docela jiném přirozeně souvislém skutkovém ději, než činila žaloba.

Počátky teorie životních skutkových okolností lze vysledovat především v díle *Walthera Jakoba Habscheida*,⁵² přičemž v současnosti jde zejména

⁴⁵ Srov. KODEK, 2021, op. cit., marg. 573; RECHBERGER, 2017, op. cit., marg. 442. Z judikatury například rozsudek Nejvyššího soudního dvora (*Oberster Gerichtshof*) ze dne 6. 4. 2006, sp. zn. 6 Ob 18/06z, nebo ze dne 25. 9. 2015, sp. zn. 6 Ob 153/15 s.

⁴⁶ Viz KLICKA, 2017, op. cit., s. 332.

⁴⁷ RECHBERGER, 2017, op. cit., marg. 442; nebo POHLMANN, 2022, op. cit., s. 150–151.

⁴⁸ LAVICKÝ, 2020, op. cit., s. 139.

⁴⁹ ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 556.

⁵⁰ KIEWELER, 2022, op. cit., s. 88.

⁵¹ FASCHING, 1990, op. cit., s. 590.

⁵² Viz HABSCHIED, W. J. *Der Streitgegenstand im Zivilprozess und im Streitverfahren der freiwilligen Gerichtsbarkeit*. 1. vyd. Bielefeld: Deutscher Heimat-Verlag, 1956, s. 206–217.

v Německu o dominantní pojetí,⁵³ které se postupně prosazuje také v Rakousku (viz výše).

Jakkoli se Ústavní soud v námi probíraných nálezech odkazuje na blíže nespecifikovanou „právní teorii“, je evidentní, že ve sporné věci nepřiznaně vycházel právě z teorie fakticky jednotného skutkového děje, pokud uzavřel, že žalobní požadavek žalobce na zaplacení vycházel „z *téže události vnějšího světa, z téhož příběhu*“, a proto není určující „rozlišení obecné, skutkové podstaty nároků na náhradu škody a vydání bezdůvodného obohacení“,⁵⁴ což nelze vyložit jinak, než jako zřejmé odmítnutí teorie skutkového stavu zakládajícího právo (zastávané Nejvyšším soudem) a příklonění se k teorii životních skutkových okolností.

Námítky proti Ústavním soudem podpořenému vymezení základu žaloby jsou nepřekvapivé, neboť výtky, že je měřítko faktické (nebo přirozené) souvislosti životních skutkových okolností vágní a neurčité a odporuje právní jistotě, jsou zcela tradiční.⁵⁵ Nemůžeme tedy pominout, že – na rozdíl od teorie skutkového stavu zakládajícího právo – není u teorie fakticky jednotného skutkového děje vždy úplně jasné, co je předmětem sporu, resp. které všechny skutečnosti tvoří široký skutkový základ žaloby. Vágnost vymezení ale nemusí být nutně jenom negativní, může mít i pozitivní aspekty.

Neurčitost „životní události“ („životního procesu“ – *Lebensvorgang*) umožňuje, aby soud do určité míry přizpůsobil posouzení skutkového základu procesního nároku individuálním (například také ekonomickým) okolnostem sporné věci. Zároveň platí, že flexibilita ve vymezení okruhu skutečností utvářejících základ nároku nalézá svůj korektiv v judikatuře zejména Nejvyššího soudu, jenž může a musí systematizovat hraniční případy – typicky právě v námi probírané věci –, a tím vlastně judicializovat (mimoprávně vymezené) „životní skutečnosti“. ⁵⁶ S ohrožením právní jistoty to tedy také není tak žhavé.

Případná není ani kritika, podle níž teorie fakticky souvislého skutkového děje oslabuje postavení žalobce jako pána sporu a porušuje dispoziční

⁵³ Srov. KIEWELER, 2022, op. cit., s. 88, nebo LAVICKÝ, 2020, op. cit., s. 139.

⁵⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22.

⁵⁵ Srov. kupříkladu FASCHING, 1990, op. cit., s. 590–591; nebo MACUR, 2002, op. cit., s. 73–76.

⁵⁶ K tomu lépe a podrobněji KIEWELER, 2022, op. cit., s. 98–101.

a projednací zásadu, příp. rovnost stran a právo žalobce na spravedlivý proces, vyžaduje-li, aby do řízení vnášel skutková tvrzení, o kterých snad ani nemůže vědět, že jsou pro věc relevantní. Je jistě nepochybné, že širší pojetí předmětu sporu klade na žalobce zvýšené požadavky. Nepřednese-li v řízení všechny skutečnosti tvořící fakticky jednotný skutkový základ věci, jde to při změně její právní kvalifikace jednoznačně k jeho tíži. Záporné meritorní rozhodnutí o jeho žalobě pak založí překážku věci pravomocně rozhodnuté pro všechny nároky vyplývající z téhož fakticky souvislého skutkového děje.⁵⁷ Takovému nefér znevýhodnění žalobce však pravidla civilního procesu čelí prostřednictvím upozornění a výzvy soudu k doplnění skutkových tvrzení, jíž soud může (a musí) žalobci adresovat podle § 118a odst. 2 občanského soudního řádu – nejsou-li skutková tvrzení žalobce z pohledu fakticky souvislého skutkového základu věci úplná, je soud povinen vyzvat jej k jejich doplnění či úpravě ve smyslu shora citovaného ustanovení.⁵⁸

Můžeme tedy patrně uzavřít, že pozitivní aspekty teorie životního skutkového základu převažují nad její neexaktností.

8 Řešení

Jak bylo uvedeno výše, žalobce v žalobě tvrdil, že s žalovaným uzavřel smlouvu o dílo, které řádně a včas provedl, ale žalovaný mu za něj přesto nezaplatil část dohodnuté a šesti fakturami vyfakturované ceny. Tato skutková tvrzení ovšem v průběhu řízení doplnil tak, že žalovaný neprovedl zadávací řízení, porušil tím svou povinnost podle zákona o veřejných zakázkách, a způsobil tak neplatnost dodatků ke smlouvě o ceně díla, na základě čehož žalobci vznikla škoda ve výši mimo jiné neuhrazené části ceny díla, odpovídající šesti vystaveným fakturám.

Aplikujeme-li na tento stav teorii fakticky jednotného skutkového děje, mohlo by se alespoň na první pohled zdát, že jde o případ ideální konkurence nároků, kdy jeden skutkový základ naplňuje skutkovou podstatu několika právních norem,⁵⁹ a popsané doplnění skutkových tvrzení žalobce tak není změnou žaloby. Opak je však pravdou.

⁵⁷ KIEWELER, 2022, op. cit., s. 101.

⁵⁸ LAVICKÝ, 2024, op. cit., s. 62–63 a 66.

⁵⁹ Srov. KODEK, 2021, op. cit., marg. 584.

O ideální konkurenci nároků jde typicky tehdy, požaduje-li žalobce na základě smlouvy vrácení nějakého plnění, soud má však smlouvu za neplatnou, a může tak žalobci požadované plnění přiznat jen z důvodu bezdůvodného obohacení. Z hlediska procesní teorie životního skutkového stavu mají oba hmotněprávní nároky – na smluvní plnění a vydání bezdůvodného obohacení – totožný skutkový základ, protože zákonné skutkové podstaty obou naplňuje tentýž fakticky jednotný skutkový děj.⁶⁰ (Naopak podle teorie skutkového stavu zakládajícího právo o ideální konkurenci nároků nejde, protože se od sebe znaky skutkových podstat obou nároků podstatně různí.)⁶¹ Lépe řečeno, základ nároku na plnění, jenž žalobce uplatňuje v řízení a jenž je předmětem sporu, se nemění jen proto, že soud shledá smlouvu neplatnou a posoudí žalobcův nárok jako bezdůvodné obohacení, neboť skutkový základ věci je vymezen toliko procesně, tj. fakticky, a rozdíl mezi povinnostmi zaplatit část ceny díla a povinností vydat bezdůvodné obohacení je čistě hmotněprávní, nikoli skutkový.⁶² Soud tedy může – na rozdíl od vymezení základu žaloby pomocí znaků skutkové podstaty nárokové normy – posoudit uplatněný nárok jako bezdůvodné obohacení, aniž by žalobce musel svou žalobu a její skutkové odůvodnění měnit.

Situace v námi probírané věci je však zcela odlišná. Nejde o ideální konkurenci nároků a nejde jen o jiné právní posouzení téhož skutkového základu soudem.

Přestože například již citovaný *Waltber J. Habscheid* v některých částech svého díla naznačoval, že se životní skutkové okolnosti, na kterých je žaloba založena (*Lebenssachverhalt*), při změně žaloby ze smlouvy na žalobu na náhradu škody nemění,⁶³ současná německá či rakouská procesualistika a judikatura se spíše přiklání k závěru, že procesním nárokem na plnění odůvodněným tvrzeními o uzavření smlouvy uplatňuje žalobce „pouze“ hmotněprávní nároky na plnění ze smlouvy (příp. z odporovatelného právního jednání)

⁶⁰ BECKER-EBERHARD, E. § 263. In: KRÜGER, W., RAUSCHER, T. (eds). *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung. Band 1. § 1–354*. 6. vyd. München: C. H. Beck, 2020, marg. 15 a 18.

⁶¹ RECHBERGER, 2017, op. cit., s. 238.

⁶² Podrobněji LAVICKÝ, 2020, op. cit., s. 140–141.

⁶³ Viz HABSCHEID, 1956, op. cit., s. 208.

a na vydání bezdůvodného obohacení,⁶⁴ a nikoli též nárok na náhradu škody. Judikatura německého nejvyššího soudu doslova uzavírá, že se v případě žaloby na plnění ze smlouvy a žaloby založené na zaviněném porušení této smlouvy jedná o různé skutkové komplexy (*Tatsachenkomplexe*), a tedy o různé předměty sporu.⁶⁵

Je tomu tak proto, že skutkový základ předmětu sporu sice přesahuje samotná skutková tvrzení žalobce, avšak přesto z nich vychází. Dispoziční volnost stran se v řízení promítá do oprávnění žalobce určit předmět sporu, tj. uvést žalobní návrh a skutkově jej odůvodnit. Soud je přitom tímto jeho vymezením vázán.⁶⁶ Německá judikatura má tedy logicky za to, že projednací zásadu respektuje jen takové pojetí předmětu sporu, jež do skutkového základu nezahrnuje všechny skutečnosti, jež jsou objektivně způsobilé odůvodnit konkrétní žalobní návrh, ale pouze ty, jež žalobce ve svých podáních alespoň naznačí.⁶⁷ Jinak vyjádřeno, skutkový základ věci zahrnuje pouze ty skutečnosti, které z hlediska sporných stran přirozeně patří do skutkového komplexu předloženého žalobcem soudu k rozhodnutí (tj. nezahrnuje všechny skutečnosti, jež by eventuálně mohly být důvodem žaloby).⁶⁸ [Jak bylo konečkonců popsáno shora, platí, že přicházejí-li v úvahu nároky ze smlouvy a z jejího porušení, je jen na žalobci, aby se rozhodl, který z nich bude uplatňovat, příp. zda bude uplatňovat oba současně. Smluvní nárok a nárok ze zaviněného porušení smlouvy vycházejí z odlišných životních dějů (*Lebenssachverhalte*),⁶⁹ byť se v návrhu a základu skutkového děje neliší.] Můžeme shrnout, že skutkový základ procesního nároku zahrnuje veškeré materiální nároky, jež lze odvodit z životních skutkových okolností předložených soudu k rozhodnutí v rozsahu žalobcem učiněných tvrzení.⁷⁰

⁶⁴ Viz FOERSTE, U. § 263. In: MUSIELAK, H.-J., VOIT, W. (eds.). *Zivilprozessordnung. Kommentar*. 21. nově přepracované vydání. München: Franz Vahlen, 2024, marg. 3; nebo KODEK, 2021, op. cit., marg. 584. Z judikatury rozsudek Nejvyššího soudu (*Bundesgerichtshof*) ze dne 22. 11. 2018, sp. zn. IX ZR 14/18, nebo usnesení Nejvyššího soudního dvora (*Oberster Gerichtshof*) ze dne 29. 5. 2017, sp. zn. 6 Ob 75/17y.

⁶⁵ Viz například rozsudek *Bundesgerichtshof* ze dne 25. 10. 2012, sp. zn. IX ZR 207/11. Je ovšem potřeba přiznat, že jde o velice kazuistickou judikaturu. Srov. KIEWELER, 2022, op. cit., s. 214.

⁶⁶ DVORÁK, 2008, op. cit., s. 96; nebo LAVICKÝ, 2024, op. cit., s. 66–67.

⁶⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu (*Bundesgerichtshof*) ze dne 19. 12. 1991, sp. zn. IX ZR 96/91.

⁶⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu (*Bundesgerichtshof*) ze dne 25. 10. 2012, sp. zn. IX ZR 207/11.

⁶⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu (*Bundesgerichtshof*) ze dne 15. 1. 2001, sp. zn. II ZR 48/99.

⁷⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu (*Bundesgerichtshof*) ze dne 17. 10. 1995, sp. zn. VI ZR 246/94.

Tvrdil-li tedy žalobce na počátku řízení, že uzavřel s žalovaným smlouvu o dílo, a proto po něm požaduje zaplacení ujednaného a neposkytnutého protiplnění (části ceny díla), musí být změnou skutkového základu předmětu sporu, pokud následně začal tvrdit, že žalovaný před podpisem smlouvy neprovedl zadávací řízení, porušil tak svou zákonnou povinnost a zavinil tím vznik škody na straně žalobce (odpovídající mimo jiné neuhrazené části ceny díla), neboť žalobce tím začal svůj návrh nově stavět na jiném skutkovém ději, než který uvedl v žalobě, resp. který bylo možné odvodit ze skutkových tvrzení vyličených v žalobě.⁷¹

Tvrzení, že žalovaný způsobil žalobci škodu, se výrazně odlišuje od tvrzení, že žalovaný na základě smlouvy dluží žalobci část sjednaného protiplnění, jakkoli v základu půjde nepochybně o podpis stejné smlouvy a nezaplacení stejné části ceny díla. Skutkové děje odvíjející se od těchto tvrzení jsou rozdílné, vzájemně neslučitelné a nemohou tudíž tvořit jeden faktický souvislý skutkový komplex.

Rozdíl oproti typickému případu ideální konkurence nároků je ostatně patrný. Tvrdí-li například žalobce, že žalovaný na základě nájemní smlouvy užíval jeho nemovitost a za určité měsíce mu nezaplatil ujednané a splatné nájemné, může soud – má-li smlouvu za neplatnou – posoudit skutková tvrzení (resp. zjištěný skutkový stav věci) bez dalšího jako bezdůvodné obohacení, neboť rozdíl mezi oběma nároky nespočívá v rozhodných skutkových okolnostech, ale v právním závěru o (ne)platnosti smlouvy; přirozeně souvislý skutkový komplex je stejný a žalobce zásadně nemusí tvrdit žádné další skutečnosti k tomu, aby soud jeho nároku vyhověl.⁷² Těžko však může být ideální konkurencí nároků situace, kdy žalobce začne dodatečně skutkově tvrdit nijak z žaloby neodvoditelné chování žalovaného – neprovedení zadávacího řízení, způsobení škody –, jež s původně předloženým dějem koresponduje pouze v úplném základu – podpisu smlouvy o dílo a vyfakturování ceny díla. (Toho si je Ústavní soud patrně vědom, a proto v řešené věci podivně odůvodnil, že je „*totožnost skutku zachována, lze-li nárok objektivně kvalifikovat jako z bezdůvodného obohacení.*“)⁷³

⁷¹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu (*Bundesgerichtshof*) ze dne 29. 6. 2006, sp. zn. I ZR 235/03: „*Aby zjistil, zda je žalobní nárok oprávněný, je soud povinen provést všestranné právní posouzení skutkového stavu věci. Musí však dodržet hranice předmětu sporu vymezeného žalobcem.*“

⁷² Podrobněji LAVICKÝ, 2024, op. cit., s. 64–65.

⁷³ Nález Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22.

Přitom nelze opominout, že z principu právní jistoty plyne požadavek ochrany žalovaného, který musí vždy vědět, jaký procesní nárok je proti němu žalobou uplatňován, aby mu mohl odpovídajícím způsobem přizpůsobit svou obranu.⁷⁴ Je tedy nepředstavitelné, že by měl žalobce právo vnášet do řízení nové a nové skutečnosti, které by spolu sice v jádru (například podpisu smlouvy) souvisely, ale jinak by ústily ve vzájemně naprosto nekompatibilní skutkové děje. Nejde o to, bránit žalobci, aby měnil skutkový základ žaloby a předmětu sporu, ale podrobit podstatnou změnu nebo doplnění skutkových tvrzení kontrole ze strany soudu, na jejímž základě bude vždy zřejmé, o co v řízení jde.

Nakonec smyslem výzvy podle § 118a odst. 2 občanského soudního řádu není, aby soud na základě jádra skutkových tvrzení žalobce projednal věc z hlediska všech v úvahu připadajících hmotněprávních norem, tj. aby postupně podřadil věc pod všechny skutkové podstaty, u kterých jádro žalobních tvrzení naplňuje alespoň některý z jejich znaků, nýbrž aby v případě, že lze skutkový základ věci (skutkový děj odvozený od žaloby) posoudit podle jiné než žalobcem předpokládané normy, vyzval žalobce k doplnění rozhodných skutečností a žaloba tak nebyla zamítnuta jen proto, že se žalobce mýlil v právním posouzení nároku.⁷⁵ Stejně tak není možné přehlédnout, že by Ústavním soudem podpořené vymezení totožnosti skutkového základu věci prakticky vyprázdnilo institut změny žaloby, jež by se týkal jen změn žalobního petitu a změn úplného základu skutkového děje. Ani to jistě není smyslem a účelem platné procesněprávní úpravy.

9 Závěr

Na základě všeho výše uvedeného shrňme, že příklon Ústavního soudu k teorii fakticky jednotného skutkového děje v probíraném nálezu představuje posun správným směrem. Zachází však až příliš daleko.

Teorie skutkového stavu zakládajícího právo je pro koncepční vady (působení hmotného práva na vymezení procesního nároku) a čistě praktické nedostatky (nevhodnost při ideální konkurenci nároků a příliš úzké vymezení

⁷⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu (*Bundesgerichtshof*) ze dne 31. 5. 2022, sp. zn. IV ZR 804/20.

⁷⁵ BUREŠ, J. § 118a. In: DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, marg. 7.

skutkového základu předmětu sporu) jednoduše neudržitelná. To nicméně neznamená, že bychom se měli přiklonit k opačnému extrému. Vymezení skutkového základu procesního nároku je při uplatnění teorie fakticky souvislého skutkového děje sice širší, není ale až tak bezbřehé, jak jej chápe Ústavní soud.

Tvrdí-li žalobce v žalobě, že žádá poskytnutí protiplnění na základě smlouvy o dílo, a následně svá tvrzení změni a doplní, že požaduje nahradit škodu ve výši neposkytnutého protiplnění, jde o změnu žaloby, neboť tím tvrdí jiný skutkový děj, než jaký se odvíjel od jeho původních žalobních tvrzení, tj. změni skutkový základ uplatněného procesního nároku. Skutkový děj, jako základ žaloby, nelze vnímat objektivně, jak se odehrál v realitě (skutečném světě), ale je potřeba jej vnímat procesně a odvozovat jej ze skutkových tvrzení žalobce.

Ústavní soud přijal ve sporné věci řešení, které je – jak je pro české právní prostředí typické – výhodné z hlediska právní jistoty pro žalobce a nevýhodné pro žalovaného. Umožňuje žalobci, aby proti žalovanému (bez ohledu na konkrétní skutková tvrzení) uplatnil jedním úkonem veškeré materiální nároky plynoucí ze stejného skutkového jádra (například podpisu smlouvy), a tedy ignoruje, že žalovaný má právo na to, aby vůči němu byl v řízení uplatněn z hlediska skutku dostatečně určitý procesní nárok, jemuž se bude moci účinně bránit.

Konečně naznačuje-li Ústavní soud, že jen jím přijaté řešení projednávané věci je v souladu s právem žalobce na spravedlivý proces, nelze než konstatovat, že v Rakousku a Německu by byli patrně dost překvapení, že jejich pojetí – jejichž zjišťováním se ovšem Ústavní soud nijak nezdržoval – tomuto právu odporují. Také zde se projevuje zoufalá neznalost teoretických základů civilního procesu mezi některými českými soudci a právníky obecně.⁷⁶

Hmotněprávní otázky na závěr: Uplatnil-li žalobce žalobou v řešené věci podle Ústavního soudu najednou nárok na smluvní plnění, na bezdůvodné obohacení a na náhradu škody, znamená to, že tím pro každý z nich způsobil stavění běhu promlčecí lhůty podle § 648 občanského zákoníku?

⁷⁶ K tomu též například TVRDÍK, I. (Ne)sporná řízení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2023, roč. 31, č. 1, s. 17–23.

Skutečně stačí tvrdit jednu či dvě zcela základní skutečnosti (podpis smlouvy a neposkytnutí protiplnění), a tím vyvolat hmotněprávní následky ve vztahu ke všem subjektivním právům, které by z nich teoreticky mohly plynout? Není náhodou soukromé subjektivní právo uplatněno až v okamžiku, kdy žalobní skutková tvrzení naplní prakticky všechny znaky skutkové podstaty příslušné hmotněprávní normy?

References

- DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-107-9.
- DVOŘÁK, B. *Právní moc civilních soudních rozhodnutí. Procesní studie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-095-9.
- FASCHING, H. W. *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrechts. Lehr- und Handbuch für Studium und Praxis*. 2. vyd. Wien: Manz, 1990. ISBN 3-214-04697-7.
- FASCHING, H. W., KONECNY, A. (eds). *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen. 3. Band. 1. Teilband (§ 226-389 ZPO)*. 3. zcela přepracované vydání. Wien: Manz, 2017. ISBN 978-3-214-15765-4.
- GEŠKOVÁ, K. (ed.). *Žalobné právo. Zborník z medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2020*. 1. vyd. Trnava: Právnická fakulta TU v Trnave, 2020. ISBN 978-80-568-0234-2.
- HABSCHEID, W. J. *Der Streitgegenstand im Zivilprozess und im Streitverfahren der freiwilligen Gerichtsbarkeit*. 1. vyd. Bielefeld: Deutscher Heimat-Verlag, 1956. ISSN 0558-9118.
- KIEWELER, F. J. *Zur Dichotomie des Streitgegenstands im österreichischen Zivilprozess*. 1. vyd. Berlin: Duncker & Humblot, 2022. ISBN 978-3-428-18337-1.
- KODEK, G. E., MAYR, P. G. *Zivilprozessrecht*. 5. vyd. Wien: Facultas, 2021. ISBN 978-3-7089-2019-1.
- KRÜGER, W., RAUSCHER, T. (eds.). *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung. Band 1. § 1–354*. 6. vyd. München: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-3-406-74521-8.
- LAVICKÝ, P. *Exekuce na základě věcně nesprávného exekučního titulu. Soudní rozhledy*. C. H. Beck, 2021, roč. 27, č. 6, s. 186–193.

- LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský soudní řád (§ 1 až 250l). Řízení sporné. Praktický komentář*. 1. vyd. Praha: WoltersKluwer ČR, 2016. ISBN 978-80-7478-986-1.
- LAVICKÝ, P., DOBROVOLNÁ, E., DVOŘÁK, B. *Civilní právo procesní. Díl první*. 1. vyd. Brno: Česká společnost pro civilní právo procesní, 2023. ISBN 978-80-88248-05-7.
- LAVICKÝ, P., DOBROVOLNÁ, E., DVOŘÁK, B., PULKRÁBEK, Z. Abrakadabra, iudicium duplex! Aneb o náhradě nákladů řízení o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2024, roč. 32, č. 1, s. 9–37. DOI: <https://doi.org/10.5817/CPVP2024-1-1>
- MACUR, J. *Předmět sporu v civilním soudním řízení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2002. ISBN 80-210-2824-6.
- MUSIELAK, H.-J., VOIT, W. (eds.). *Zivilprozessordnung. Kommentar*. 21. nově přepracované vyd. München: Franz Vahlen, 2024. ISBN 978-3-8006-7258-5.
- NYPL, M. Právní důvod žaloby. *Právník*. Ústav státu a práva AV ČR, 1969, roč. 108, č. 8, s. 590–600.
- NYPL, M. Identifikace práva provedená žalobcem a její posouzení soudem. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1995, roč. 3, č. 12, s. 488–492.
- PODRAZIL, Š. Věcný přezkum exekučních titulů v judikatuře Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2022, roč. 30, č. 10, s. 359–366.
- POHLMANN, P. *Zivilprozessrecht*. 5. vyd. München: C. H. Beck, 2022. ISBN 978-3-406-77166-8.
- RECHBERGER, W. H., SIMOTTA, D.-A. *Zivilprozessrecht*. 9. vyd. Wien: Manz, 2017. ISBN 978-3-214-00780-5.
- ROSENBERG, L., SCHWAB, K. H., GOTTWALD, P. *Zivilprozessrecht*. 18. přepracované vydání. München: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-3-406-71085-8.
- SMOLÍK, P., DVOŘÁK, B. a kol. *Právo hmotné a procesní na rozcestí*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2024. ISBN 978-80-7400-937-2.

- SPÁČIL, J. Ještě k identifikaci práva provedené žalobcem a ke změně žaloby na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1996, roč. 4, č. 5, s. 205–210.
- SPÁČIL, J. Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1995, roč. 3, č. 6, s. 222–224.
- SPÁČIL, J., FALDYNA, F. Může soud překvalifikovat žalobu na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení? *Právo a podnikání*. 1995, č. 5, s. 2–6.
- TVRDÍK, I. Dědičné zlo právních skutečností. *Právník*. Ústav státu a práva AV ČR, 2024, roč. 163, č. 5, s. 434–451.
- TVRDÍK, I. (Ne)sporná řízení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2023, roč. 31, č. 1, s. 17–23.
- Nález Ústavního soudu ze dne 15. 1. 2009, sp. zn. IV. ÚS 1554/08.
- Nález Ústavního soudu ze dne 29. 12. 2009, sp. zn. I. ÚS 2443/08.
- Nález Ústavního soudu ze dne 1. 6. 2010, sp. zn. I. ÚS 904/08.
- Nález Ústavního soudu ze dne 21. 2. 2012, sp. zn. Pl. ÚS 29/11.
- Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2013, sp. zn. II. ÚS 1860/12.
- Nález Ústavního soudu ze dne 13. 5. 2014, sp. zn. I. ÚS 1838/13.
- Nález Ústavního soudu ze dne 27. 3. 2018, sp. zn. III. ÚS 2551/16.
- Nález Ústavního soudu ze dne 29. 9. 2022, sp. zn. I. ÚS 543/22.
- Nález Ústavního soudu ze dne 24. 4. 2024, sp. zn. IV. ÚS 3072/22.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2001, sp. zn. 21 Cdo 2502/2000.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 7. 2003, sp. zn. 25 Cdo 1934/2001.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 11. 2006, sp. zn. 33 Odo 1310/2004.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. 10. 2008, sp. zn. 32 Odo 1414/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 8. 2010, sp. zn. 25 Cdo 210/2008.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 2015, sp. zn. 29 Cdo 2716/2013.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2016, sp. zn. 23 Cdo 2741/2014.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 9. 2016, sp. zn. 22 Cdo 5232/2014.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2018, sp. zn. 29 ICdo 19/2016.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 8. 2020, sp. zn. 23 Cdo 1512/2020.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 9. 2021, sp. zn. 23 Cdo 571/2021.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 1. 2024, sp. zn. 23 Cdo 3124/2022.
Rozsudek Nejvyššího soudu (BGH) ze dne 19. 12. 1991, sp. zn. IX ZR 96/91.
Rozsudek Nejvyššího soudu (BGH) ze dne 17. 10. 1995, sp. zn. VI ZR 246/94.
Rozsudek Nejvyššího soudu (BGH) ze dne 15. 1. 2001, sp. zn. II ZR 48/99.
Rozsudek Nejvyššího soudu (BGH) ze dne 29. 6. 2006, sp. zn. I ZR 235/03.
Rozsudek Nejvyššího soudu (BGH) ze dne 25. 10. 2012, sp. zn. IX ZR 207/11.
Rozsudek Nejvyššího soudu (BGH) ze dne 22. 11. 2018, sp. zn. IX ZR 14/18.
Rozsudek Nejvyššího soudu (BGH) ze dne 31. 5. 2022, sp. zn. IV ZR 804/20.
Rozsudek Nejvyššího soudního dvora (OGH) ze dne 6. 4. 2006, sp. zn. 6 Ob 18/06z.
Rozsudek Nejvyššího soudního dvora (OGH) ze dne 25. 9. 2015, sp. zn. 6 Ob 153/15s.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 1998, sp. zn. 2 Odon 154/97.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. 12. 2001, sp. zn. 20 Cdo 2931/99.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 3. 2002, sp. zn. 22 Cdo 1646/2000.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. 12. 2006, sp. zn. 21 Cdo 2091/2005.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 5. 2018, sp. zn. 33 Cdo 3791/2016.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. 23 Cdo 1383/2018.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 12. 2021, sp. zn. 23 Cdo 2287/2021.
Usnesení Nejvyššího soudního dvora (OGH) ze dne 3. 3. 2010, sp. zn. 7 Ob 8/10t.

Usnesení Nejvyššího soudního dvora (OGH) ze dne 29. 5. 2017, sp. zn. 6
Ob 75/17y.

Contact – e-mail

ivantrdik@seznam.cz

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (předseda);
doc. Ing. Pavel Bobál, CSc.; doc. Mgr. Pavel Caha, Ph.D.;
Mgr. Michaela Hanousková; prof. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D.;
doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.; prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.;
prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.; prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.;
PhDr. Alena Mizerová; doc. Mgr. Markéta Munzarová, Dr. rer. nat.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
doc. Ing. Rostislav Staněk, Ph.D.; prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.;
doc. JUDr. PhDr. Robert Zbíral, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. PhDr. Robert Zbíral, Ph.D. (předseda);
Mgr. Bc. Luboš Brim, Ph.D.; Mgr. David Čep, Ph.D.;
JUDr. Mgr. Jakub Harašta, Ph.D.; doc. JUDr. Michal Janovec, Ph.D.;
JUDr. Bc. Terezie Smejkalová, Ph.D.; doc. JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D.;
JUDr. Dominik Židek, Ph.D.

COFOLA 2024

část 6 – Civilní proces v judikatuře Ústavního soudu

Sborník příspěvků mladých právníků, doktorandů a právních vědců

doc. JUDr. Petr Lavický, Ph.D., Mgr. Tereza Pondikasová, Ph.D. (eds.)

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v roce 2024

Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity
Edice Scientia, sv. č. 761

1., elektronické vydání, 2024

ISBN 978-80-280-0661-7 (online ; pdf)
www.law.muni.cz

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

ISBN 978-80-280-0661-7

